

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра на тему:
**«Чинники політичної участі на регіональному рівні в Україні (2015–2025
рр.)»**

Виконала студентка IV курсу, групи Пл-41,
спеціальності 052 Політологія
Кіприч Софія Сергіївна

Керівник – кандидат наук з державного
управління, доцент
Лебедюк Віталій Миколайович

Рецензент – доктор політичних наук,
професор
Мацієвський Юрій Володимирович

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ	9
1.1. Концепції політичної участі в сучасній політичній науці	9
1.2. Теоретичні моделі чинників політичної участі: ресурсний підхід, соціальний капітал, інституційний контекст.....	14
1.3. Операціоналізація понять.....	21
РОЗДІЛ II КОНТЕКСТ І ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ (2015–2025)	26
2.1. Децентралізація 2015–2020 рр. як інституційна передумова трансформації участі.....	26
2.2. Електоральна участь у місцевих виборах 2015 і 2020 року в регіональному розрізі.....	31
2.3. Трансформація форм участі в умовах воєнного стану (2022–2025)	37
РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ	43
3.1. Зв'язок економічних індикаторів із рівнем політичної участі: доходи, зайнятість, міграція	43
3.2. Соціальні та інституційні чинники: урбанізація і фрагментація партійного представництва	49
РОЗДІЛ IV. РЕГІОНАЛЬНІ ПАТЕРНИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА ЇХ ДИНАМІКА	54
4.1. Дані, змінні та аналітична стратегія дослідження	54
4.2. Результати кількісного аналізу: кореляції, регресія та типологія регіонів ..	59
4.3. Перевірка гіпотез і динаміка чинників електоральної участі між 2015 і 2020 рр.	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Постановка проблеми. Політична участь громадян є ключовим індикатором функціонування демократичної системи та важливою передумовою легітимності влади. Проблема політичної участі в Україні упродовж 2015–2025 рр. перестала бути питанням лише електоральної активності чи рівня явки на виборах. Після Революції Гідності суттєво змінилися форми взаємодії громадян із політичними інститутами та практики політичної участі. Поряд із традиційними інституційними практиками поширилися волонтерство, локальна самоорганізація, громадські ініціативи та інші форми громадянської активності.

Важливою особливістю України залишається суттєва регіональна неоднорідність соціально-економічного розвитку та політичних практик. За даними Індексу місцевого благополуччя Rating Lab за 2023 р.¹, регіони України істотно відрізняються за рівнем безпеки, економічних можливостей, міграційних настроїв та оцінкою якості локального середовища. За таких умов однакові політичні події чи державні реформи можуть по-різному впливати на рівень політичної участі населення в різних областях.

Попри значну кількість досліджень політичної участі, чинники, які визначають її рівень на регіональному рівні в Україні, залишаються недостатньо вивченими. Існуючі праці переважно зосереджуються на загальнонаціональних тенденціях або акцентують увагу на чутливих територіальних порівняннях «Схід – Захід». Такий підхід не завжди дає змогу виявити закономірності, що діють між окремими регіонами незалежно від їхнього географічного розташування. Водночас соціально-економічні характеристики областей (рівень доходів населення, безробіття, урбанізація та міграційні процеси) можуть впливати на залученість громадян до політичного життя. Однак на участь громадян може впливати й політичне середовище регіону, зокрема рівень політичної конкуренції.

¹ Рейтинг регіонів за Індексом місцевого благополуччя та міграційні настрої: 2024 // Rating Lab. URL: <https://ratinglab.org/research/pershiy-rejting-regioniv-ukrayini-za-Indeksom-miscevogo-blagopoluchchya>

Окремої уваги потребує і питання динаміки впливу цих чинників у змінному середовищі. У 2015–2025 роках Україна пережила низку трансформацій – реформу децентралізації, пандемію та повномасштабне вторгнення РФ. Кожна з цих подій потенційно перерозподілила вагу окремих чинників, посиливши одні стимули до громадянської активності та послабивши інші. У результаті чинники, які пояснювали політичну участь у відносно стабільний період, могли частково втратити пояснювальну силу в умовах кризи, війни та високої мобілізації суспільства.

Відповісти на питання, чи зберігають соціально-економічні та політичні змінні (якщо так, то які) свою пояснювальну силу для різних регіонів України, можна лише через кількісний аналіз, який дозволяє відійти від описовості й виявити статистично значущі закономірності.

Таким чином, залишається відкритим питання, які саме соціально-економічні та політичні характеристики регіонів пов'язані з рівнем політичної участі населення та чи зберігається цей зв'язок в умовах суспільних трансформацій 2015–2025 рр.

Огляд літератури. Дослідження політичної участі в Україні після 2014 р. розвивалися у кількох взаємопов'язаних напрямках: вивчення нових форм громадянського активізму після Євромайдану, аналіз локальної демократії в умовах децентралізації, оцінювання місцевих виборів 2015 і 2020 рр., а також дослідження регіональних відмінностей українського політичного простору. Для цього дослідження важливо зафіксувати які саме методи застосовувалися та чому наявна література не повністю закриває питання соціально-економічних та інституційних чинників регіональної політичної участі.

Важливий внесок у дослідження громадянської активності після Євромайдану зробила дослідниця Сюзанн Воршех². Авторка аналізує, як після 2014 р. в Україні змінилися тематика, структура й логіка громадянського активізму. Її робота цінна тим, що показує волонтерський рух, як нову форму

² Worschech S. *New Civic Activism in Ukraine: Building Society from Scratch?* Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2017. No. 3. P. 23–45. URL: <https://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/119984>

громадянської участі, яка виникла в умовах слабкості державних інституцій і кризової мобілізації суспільства. Методологічно дослідження ґрунтується на двох case study, через які авторка розглядає структури, практики та взаємозв'язки нового українського волонтерського руху. Ця праця допомагає пояснити, чому політичну участь в українському контексті не можна зводити лише до голосування: після 2014 р. частина політично значущої активності перемістилася у сферу волонтерства, самоорганізації та горизонтальних громадянських мереж. Водночас обмеженням цієї роботи є те, що вона не пропонує кількісного регіонального аналізу й не перевіряє статистичний зв'язок між соціально-економічними характеристиками регіонів та рівнем участі.

Схожу, але більш зосереджену на неформальних структурах громадянського суспільства перспективу пропонують Світлана Красинська та Ерік Мартін³. Автори показують, що під час Євромайдану громадянська мобілізація в Україні не була хаотичною, навіть якщо значна її частина відбувалася поза межами офіційно зареєстрованих громадських організацій. Вони аналізують, як неформальні ініціативи, волонтерські групи та напівформальні мережі змогли виконувати функції організації, координації та підтримки протестної мобілізації. Це джерело забезпечує обґрунтування включення неелекторальних форм активності (волонтерства, самоорганізації, громадських ініціатив) до ширшого розуміння політичної участі. Методологічно стаття спирається на якісний case study, що дає змогу глибоко описати механізми мобілізації, але не дозволяє безпосередньо порівнювати області України між собою.

Важливим для цієї роботи є також блок досліджень про децентралізацію. Звіт Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD)⁴ аналізує розвиток реформи децентралізації після 2014 р., зокрема укрупнення громад,

³ Krasynska S., Martin E. *The Formality of Informal Civil Society: Ukraine's EuroMaidan*. VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. 2017. Vol. 28. P. 420–449. URL: https://www.researchgate.net/publication/309844028_The_Formality_of_Informal_Civil_Society_Ukraine's_EuroMaidan

⁴ OECD. *Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine*. Paris: OECD Publishing, 2018. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/06/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_g1g8e51c/9789264301436-en.pdf

передачу повноважень і ресурсів на місцевий рівень, а також зміни в системі регіонального розвитку. Цей звіт добре показує, що децентралізація створила нові інституційні умови для участі громадян, але ці умови були нерівномірними через відмінності у спроможності громад і регіонів. Методологічно звіт OECD поєднує policy analysis, аналіз адміністративних даних, оцінку багаторівневого врядування та порівняння регіональних викликів. Він також дає підстави обґрунтувати тезу про те, що після 2015 р. місцевий рівень став більш політично значущим, а тому місцеві вибори є релевантним індикатором регіональної політичної участі.

Ще ближчою до теми дослідницької роботи є стаття Гельге Арендса, Тимофія Бріка, Бенедикта Геррманна та Фелікса Рьозеля⁵. Автори досліджують, чи здатна децентралізація підвищувати довіру до влади, використовуючи український випадок як квазіексперимент. Їхній підхід особливо цінний, бо вони не обмежуються описом реформи, а намагаються емпірично перевірити її наслідки. Дослідження використовує різницю в часі створення громад у 2015–2020 рр. і аналізує, як передача повноважень та ресурсів на місцевий рівень впливала на політичну довіру.

Для обґрунтування регіонального підходу важливою є стаття Ловелла Баррінгтона та Еріка Геррона⁶. Автори аналізують, як саме вибір регіонального поділу впливає на висновки про українську політику. Їхній головний внесок полягає в тому, що вони застерігають від надто спрощеного бачення України через великі макрорегіони на кшталт “Схід – Захід”. Тому це дослідження здійснюється на рівні областей, а не через грубе протиставлення великих частин країни.

Отже, наявна література створює важливу основу для аналізу політичної участі в Україні, однак залишає недостатньо розкритим питання регіональних відмінностей та чинників, що їх зумовлюють. Саме тому це дослідження

⁵ Arends H., Brik T., Herrmann B., Roesel F. Decentralization and trust in government: Quasi-experimental evidence from Ukraine. *Journal of Comparative Economics*. 2023. Vol. 51, Issue 4. P. 1356–1365. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2023.08.002>

⁶ Barrington L. W., Herron E. S. *One Ukraine or Many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences*. Nationalities Papers. 2004. Vol. 32, Issue 1. P. 53–86. URL: <https://www.marquette.edu/political-science/directory/documents/barrington-one-ukraine.pdf?>

зосереджується на тих аспектах політичної участі, які перебувають на перетині електоральної поведінки, локального інституційного контексту та соціально-економічної неоднорідності українських регіонів.

Предмет дослідження: соціально-економічні та політичні чинники політичної участі громадян на регіональному рівні в Україні.

Мета дослідження: виявити та проаналізувати соціально-економічні й політичні чинники, що визначають рівень політичної участі громадян України на регіональному рівні у 2015–2025 рр.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до політичної участі та операціоналізувати їх.
2. Охарактеризувати інституційний контекст політичної участі в Україні у 2015–2025 рр., зокрема через вплив децентралізації та воєнного стану.
3. Провести кількісний аналіз впливу соціально-економічних і політичних чинників на рівень та форми політичної участі громадян на регіональному рівні.
4. Виявити узагальнені регіональні тенденції політичної участі та простежити їх динаміку впродовж досліджуваного періоду.

Дані та методи. Емпіричну основу дослідження становлять кількісні дані по 23 областях України за два часові зрізи 2015 і 2020 рр. Основним індикатором політичної участі є явка на місцевих виборах 25 жовтня 2015 р. і 25 жовтня 2020 р. за даними Центральної виборчої комісії України. Незалежні змінні охоплюють соціально-економічні характеристики регіонів (середня номінальна заробітна плата, рівень безробіття за методологією МОП, міграційний приріст на 100 тис. населення, частка міського населення) та інституційний чинник (ефективна кількість партій в обласній раді, розрахована за індексом Лааксо–Таагепери). Дані зібрані з офіційних джерел – Держстату України, Державної міграційної служби України і ЦВК України. З аналізу виключено Донецьку і Луганську

області через непорівнянність даних, Крим і Севастополь через відсутність даних.

Кількісний аналіз проведено у середовищі IBM SPSS Statistics і передбачає описову статистику, кореляційний аналіз Пірсона, просту лінійну регресію та кластеризацію методом K-Means. Для аналізу воєнного періоду (2022–2025), в якому вибори не проводилися, використано описовий підхід на основі даних про волонтерську активність, громадські організації та електронні петиції.

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

1.1. Концепції політичної участі в сучасній політичній науці

Політична участь є однією з базових категорій політичної науки, оскільки саме через неї розкривається зв'язок між громадянином і політичною системою.

Попри тривалу традицію його вивчення, що сягає щонайменше середини ХХ століття, досі немає єдиного загальноприйнятого визначення. Більше того, впродовж останніх десятиліть зміст цього поняття суттєво розширився. Передусім через зміни в реальних практиках громадянської активності, що спостерігаються в різних типах демократичних систем. Відповідно, будь-яке сучасне дослідження політичної участі змушене явно позиціонувати себе щодо цієї концептуальної еволюції: визначити, яке розуміння участі воно приймає, які форми активності включає до аналізу і чому.

Систематичне вивчення політичної участі як самостійного об'єкта наукового аналізу розпочалося в американській політичній науці у 1950-1960-х рр. і від самого початку було нерозривно пов'язане з дослідженням електоральної поведінки. Голосування на виборах розглядалося як основа демократичної участі. Найбільш масова, рівна за формальними можливостями та інституційно забезпечена форма впливу громадян на прийняття політичних рішень. Саме в цей період сформувалася так звана електоральна парадигма, яка на десятиліття визначила дослідницький порядок денний у вивченні політичної участі.

Фундаментальний внесок у становлення цієї парадигми зробила праця Лестера Мілбрата⁷, у якій автор запропонував ієрархічну модель політичної участі. Відповідно до неї, усі форми участі розміщувалися на «шкалі залученості» від найменш активних, таких як увага до політичних новин, до найбільш активних, як-от участь у виборчих кампаніях або висунення власної кандидатури. При цьому голосування посідало центральне місце в цій ієрархії як найбільш поширена активна форма.

⁷ Milbrath L. W. *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally, 1965. 195 p. URL: <https://archive.org/details/politicalpartici0000milb/page/n1/mode/2up>

Подальшу систематизацію форм участі здійснили Сідні Верба та Норман Най⁸. Вони виокремили кілька основних типів політичної участі: голосування, участь у виборчих кампаніях, індивідуальні контакти з представниками влади та кооперативну участь у межах громадських організацій. Пізніше С. Верба, Н. Най та Дж. Кім розвинули цей підхід у порівняльному дослідженні політичної участі, показавши, що різні форми залучення потребують різних ресурсів (часу, грошей, громадянських навичок, організаційних зв'язків і політичної поінформованості)⁹. Отже, політична участь у класичній традиції розглядалася не лише як індивідуальний вибір громадянина, а і як результат соціальної нерівності, доступу до ресурсів та включеності в мережі політичної комунікації.

Цінність цього підходу полягала в тому, що він дозволив операціоналізувати політичну участь і зробити її придатною для емпіричного вимірювання. Участь перестала бути абстрактною характеристикою «активного громадянина» і перетворилася на набір конкретних дій, які можна порівнювати між соціальними групами, регіонами чи країнами. Водночас електоральна парадигма мала суттєве обмеження: вона фактично ототожнювала політичну участь із легальними, інституційно санкціонованими формами взаємодії громадян із владою – передусім голосуванням, участю у виборчих кампаніях і контактами з посадовцями. Через це широкий спектр неформальних практик громадянської активності залишався на периферії аналізу або взагалі не розглядався як політично значущий.

Починаючи з 1970-х років така логіка дедалі частіше ставала предметом критики, оскільки в багатьох розвинутих демократіях зниження явки на виборах відбувалося паралельно зі зростанням активності в позаелекторальних формах (протестах, громадських організаціях, петиціях, бойкотах та ін.). Це поставило під сумнів уявлення про те, що рівень демократичної залученості громадян можна коректно оцінювати лише через виборчу активність.

⁸ Verba S., Nie N. H. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row, 1972. 428 p. URL: <https://archive.org/details/participationina0000verb/page/90/mode/2up>

⁹ Verba S., Nie N. H., Kim J.-O. *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. 394 p. URL: https://archive.org/details/participationpol0000verb_t1x3

Концептуально важливим кроком стали роботи Семюела Барнса, Макса Кааза та їхніх співавторів у порівняльному проєкті «Political Action»¹⁰. Дослідники запровадили розмежування між конвенційною та неконвенційною участю, де до останньої відносили легальні протестні дії (петиції, демонстрації, бойкоти) та нелегальні акції. Це розмежування визнавало, що демократична участь не вичерпується формально визначеними каналами. Протестна активність отримала статус повноправної форми громадянської залученості.

Разом із тим неконвенційна участь почала розглядатися не як відхилення від нормального функціонування демократії, а як один із механізмів її корекції. У демократичних суспільствах вона дозволяє громадянам сигналізувати про незадоволення тоді, коли офіційні канали представництва не працюють, або не реагують на суспільні вимоги. Якщо конвенційна участь підтримує нормальне функціонування політичних інститутів, то неконвенційна вказує на їхню недостатню відкритість, слабку чутливість до громадян або кризу представництва. Саме тому в сучасній політичній науці важливим став перехід від вузького електорального розуміння участі до ширшого бачення громадянської залученості.

Однією з ключових авторок цього повороту є американська дослідниця Піппа Норріс. У своїй монографії вона критикує тезу про занепад політичної участі як надто спрощену¹¹. На її думку, зниження явки або послаблення партійного членства не обов'язково означає кризу демократії чи байдужість громадян. Натомість воно може свідчити про трансформацію форм участі: громадяни дедалі частіше діють не через партії та вибори, а через громадські кампанії, петиції, бойкоти, протести, правозахисні ініціативи, локальні рухи та інші форми прямого впливу. П. Норріс також запровадила відмінність між

¹⁰ Barnes S. H., Kaase M. et al. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publications, 1979. 607 p. URL: https://ia601500.us.archive.org/32/items/in.ernet.dli.2015.121393/2015.121393.Political-Action-Mass-Participation-In-Five-Western-Democracies_text.pdf

¹¹ Norris P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. DOI: 10.1017/CBO9780511610073. URL: https://www.researchgate.net/publication/245862430_Democratic_Phoenix_Reinventing_Political_Activism

«орієнтованою на партії» участю та «орієнтованою на причину» участю, підкресливши зростання ваги останньої в сучасних демократіях.

Цю логіку продовжує Рассел Далтон, який протиставляє дві моделі громадянства: «duty-based citizenship», засноване на почутті обов'язку й орієнтоване насамперед на голосування та «engaged citizenship», засноване на цінностях самовираження й орієнтоване на пряму участь і критичне ставлення до влади¹². Перша модель передбачає, що “хороший громадянин” виконує встановлені політичною системою обов'язки: голосує, поважає закон, сплачує податки, може бути членом партії чи профспілки. Друга модель більше пов'язана з автономним, критичним і ціннісно мотивованим громадянином, який не обмежується участю у виборах, а прагне безпосередньо впливати на суспільні процеси. Для такого громадянина важливими є не лише формальні процедури, а й права людини, соціальна справедливість, підзвітність влади, захист довкілля, волонтерство, громадські кампанії та самоорганізація. Р. Далтон показав, що в розвинених демократіях відбувається поступовий зсув від першого типу до другого. Ця концепція є релевантною для аналізу трансформацій політичної участі в постмайданній Україні, де посилюються практики прямої громадянської дії, самоорганізації та участі поза межами традиційних інституційних каналів.

Розширення поняття політичної участі за межі виборчого процесу неминуче поставило питання про його співвідношення з суміжним поняттям “громадянська участь”. У сучасній науковій літературі ці концепти нерідко використовуються як синоніми або частково взаємозамінні, однак між ними існує принципова відмінність, яку необхідно зафіксувати.

Політична участь у вузькому сенсі охоплює дії, безпосередньо спрямовані на вплив на державні рішення, публічну політику та розподіл владних ресурсів. Це голосування, участь у партійній діяльності, лобіювання, звернення до органів влади, участь у публічних консультаціях. Визначальною ознакою є орієнтованість на державу як адресата дії. Громадянська участь, натомість, є

¹² Dalton R. J. *The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*. Revised ed. Washington, D.C.: CQ Press, 2008. 256 p. URL: https://archive.org/details/isbn_2901604265568/page/n9/mode/2up

ширшим поняттям, що охоплює будь-яку активність у публічному просторі, спрямовану на суспільне благо, незалежно від того, чи є держава її безпосереднім адресатом. Волонтерство, участь у громадських організаціях, місцева самоорганізація, благодійність, горизонтальні мережі взаємодопомоги – усе це є формами громадянської участі, які можуть, але не обов'язково мають прямий політичний характер.

Саме на перетині політичної та громадянської участі формується простір постконвенційних форм залучення. Постконвенційна участь є складнішим явищем, ніж традиційні інституційні або навіть неконвенційні форми політичної активності. Її не завжди можна чітко відокремити від неконвенційної участі, однак вона має власну специфіку: йдеться про дії, які не обов'язково передбачають безпосередній контакт із державою, партією чи виборчою системою, але все одно мають політичний зміст, оскільки впливають на публічний порядок денний, розподіл ресурсів, суспільну мобілізацію або здатність громадян до самоорганізації. До таких форм можна зарахувати цифровий активізм, онлайн-кампанії, участь у горизонтальних громадських мережах, волонтерські ініціативи, локальну самоорганізацію, краудфандинг на суспільно значущі цілі, громадський моніторинг, участь у житті територіальних громад та ініціативи взаємодопомоги. Їхня особливість полягає в тому, що політична дія здійснюється не через ієрархічні організації, а через гнучкі мережі, ситуативні об'єднання та персональну мотивацію.

Теоретично важливою для пояснення цієї логіки є концепція *connective action*, запропонована Ленсом Беннеттом і Александрою Сегерберґ¹³. На відміну від класичної *collective action*, яка передбачає стабільні організації, лідерство, спільну ідеологію та формальне членство, *connective action* ґрунтується на персоналізованому залученні, цифрових комунікаціях і горизонтальному поширенні мобілізаційних закликів через соціальні мережі. Це дозволяє пояснити, чому в сучасних суспільствах громадяни можуть швидко

¹³ Bennett W. L., Segerberg A. *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. URL: <https://scispace.com/papers/the-logic-of-connective-action-digital-media-and-the-4mss1a1jn0>

мобілізуватися навколо конкретних проблем без участі партій або традиційних організацій.

Це розмежування є особливо важливим для дослідження українського контексту 2015–2025 рр. Значна частина того, що після Революції Гідності та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 р. фіксувалося як зростання громадянської активності, формально належить до громадянської, а не політичної участі у вузькому сенсі.

Водночас у конкретних умовах війни, інституційної слабкості та кризового управління такі практики, як волонтерство, самоорганізація громад, горизонтальні мережі допомоги набувають політичного значення, оскільки впливають на розподіл ресурсів, підтримують обороноздатність, спроможність держави та змінюють баланс відповідальності між владою та суспільством.

Тому в дослідженні застосовується розширене розуміння політичної участі: під нею розуміються добровільні індивідуальні або колективні дії громадян, спрямовані на вплив на прийняття політичних рішень, функціонування публічних інститутів або розподіл суспільних ресурсів безпосередньо через офіційні механізми або опосередковано через форми громадянської активності, що набувають політично значущого характеру в конкретному соціальному контексті. Саме таке розуміння створює концептуальну основу для аналізу теоретичних моделей детермінації участі, що розглядаються в наступному підрозділі.

1.2. Теоретичні моделі чинників політичної участі: ресурсний підхід, соціальний капітал, інституційний контекст

Визначивши поняття політичної участі та окресливши її основні форми, необхідно звернутися до питання про те, які чинники визначають рівень і характер залучення громадян до політичного життя. У сучасній політичній науці сформувалося кілька конкуруючих теоретичних підходів до пояснення варіацій у рівні політичної участі між індивідами, соціальними групами, регіонами та країнами. Три з них мають найбільшу пояснювальну силу і найширше емпіричне

підтвердження: ресурсний підхід, концепція соціального капіталу та інституційний підхід.

Ці підходи не є взаємовиключними, навпаки, вони доповнюють одне одного і разом утворюють більш повну картину визначення участі. Водночас кожен із них по-різному відповідає на питання, що є особливо значущим для цього дослідження: чому в різних регіонах України рівень політичної участі суттєво відрізняється і як цю відмінність можна пояснити через соціально-економічні та політичні характеристики регіонів.

Ресурсний підхід є однією з найбільш розроблених і емпірично підтверджених теоретичних моделей у дослідженнях політичної участі. Його ключова теза проста: рівень участі громадян визначається насамперед наявністю в них необхідних ресурсів: часу, грошей і громадянських навичок. Ці три типи ресурсів не є взаємозамінними; вони по-різному розподілені в суспільстві і по-різному впливають на різні форми участі.

Найбільш повне і систематичне обґрунтування ресурсного підходу здійснили Сідні Верба, Кей Шлозман і Генрі Брейді¹⁴. Автори запропонували так звану модель громадянського волонтаризму (Civic Voluntarism Model, CVM), яка стала одним із найвпливовіших теоретичних конструктів у дослідженнях участі останніх трьох десятиліть. Відповідно до цієї моделі, участь або її відсутність пояснюється трьома групами чинників:

- ресурсами (час, гроші, громадянські навички)
- психологічною залученістю (інтерес до політики, почуття політичної ефективності, партійна ідентифікація)
- мережами рекрутування (включеність у соціальні та організаційні мережі, через які надходять запити на участь).

Ресурсна модель є особливо важливою для аналізу за регіонами, оскільки вона безпосередньо пов'язує рівень участі з соціально-економічними характеристиками населення. Вищий рівень доходів розширює матеріальні

¹⁴ Hochschild, Jennifer. 1997. Practical politics and voice and equality. Review of Voice and equality: Civic voluntarism in American politics, by Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, Henry E. Brady. American Political Science Review 91, no. 2: 425-427. URL:<https://dash.harvard.edu/bitstreams/7312037c-7949-6bd4-e053-0100007fdf3b/download>

можливості для участі, від фінансування виборчих кампаній до участі в громадських ініціативах, що потребують коштів. Вищий рівень освіти формує громадянські навички: здатність розуміти політичні процеси, формулювати власну позицію, взаємодіяти з інституціями. Зайнятість і характер праці впливають на наявність вільного часу та включеність у організаційні мережі, що є важливим каналом рекрутування до участі. Відповідно, регіони з вищим рівнем економічного розвитку, освіти та зайнятості мають структурні передумови для вищої участі, навіть за однакових політичних умов.

Важливим доповненням до базової ресурсної моделі є концепція «відносної депривації»¹⁵, яка пояснює, чому в деяких випадках нижчий соціально-економічний статус може стимулювати, а не пригнічувати участь, особливо в її протестних формах. Коли громадяни сприймають своє становище як несправедливе порівняно з іншими групами або з власними очікуваннями, це може мотивувати до дії навіть за обмежених ресурсів. Цей механізм є особливо релевантним для аналізу регіональних відмінностей в Україні, де значна міжрегіональна нерівність у рівні доходів і якості послуг могла по-різному впливати на готовність громадян до участі.

Обмеженість ресурсного підходу полягає в тому, що він добре пояснює індивідуальні відмінності у рівні участі, але менш переконливо відповідає на питання про колективну динаміку: чому цілі регіони або спільноти з однаковим ресурсним потенціалом виявляють різну активність? Для відповіді на це питання необхідно звернутися до концепцій, що враховують соціальні зв'язки та довіру.

Концепція соціального капіталу запропонувала якісно інший кут зору на чинники політичної участі. Якщо ресурсний підхід зосереджується на індивідуальних можливостях, то теорія соціального капіталу акцентує на соціальних структурах, тобто мережах зв'язків між людьми, нормах взаємності та довіри, що виникають із цих мереж і полегшують колективну дію.

¹⁵ Gurr T. R. *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970. 421 p. URL: <https://archive.org/details/whymenrebel00gur>

Роберт Патнем у двох своїх впливових працях^{16 17}, розвинув концепцію соціального капіталу стосовно проблем демократичного врядування і громадянської участі. Ключова теза Р. Патнема полягає в тому, що регіони та суспільства з вищим рівнем соціального капіталу, тобто з розгалуженими мережами добровільних асоціацій, високою міжособистісною довірою і сильними нормами взаємності виявляють вищий рівень громадянської залученості та ефективніше публічне управління. Соціальний капітал, за Патнемом, є не просто ресурсом окремих індивідів, а колективним благом, яке накопичується спільнотами протягом тривалого часу і має виражений регіональний характер.

Для цього дослідження концепція Р. Патнема є особливо важливою з двох причин. По-перше, вона пропонує пояснення саме регіональних відмінностей у рівні участі через відмінності в щільності громадянських мереж і рівні довіри, що склалися в різних регіонах унаслідок їхньої специфічної історії та соціальної структури. По-друге, вона пов'язує розвиток громадянського суспільства (кількість і активність громадських організацій, волонтерських мереж, місцевих ініціатив) із рівнем політичної участі, що доречно для операціоналізації змінних у цьому дослідженні.

Р. Патнем розрізняє два типи соціального капіталу: «зв'язуючий» (bonding), що об'єднує людей всередині однорідних груп та «містковий» (bridging), що з'єднує людей із різних груп і спільнот. Для підтримки демократичної участі особливо важливим є містковий соціальний капітал, оскільки він сприяє формуванню ширших коаліцій і подоланню вузькогрупових інтересів.

Із соціальним капіталом тісно пов'язана інституційна довіра (рівень довіри громадян до публічних інститутів: органів місцевого самоврядування, парламенту, судів, поліції). Дослідження послідовно показують, що низька інституційна довіра корелює зі зниженням конвенційної участі, передусім електоральної, і може стимулювати або, навпаки, пригнічувати неконвенційні форми залученості залежно від наявності альтернативних ресурсів мобілізації.

¹⁶ Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1994. 280 p. URL: <https://www.perlego.com/book/733874/making-democracy-work-civic-traditions-in-modern-italy>

¹⁷ Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Revised and updated ed. New York: Simon & Schuster, 2000. 544 p. URL: <https://www.perlego.com/book/1209282/bowling-alone-revised-and-updated-the-collapse-and-revival-of-american-community>

Критики концепції соціального капіталу вказують на кілька її обмежень. По-перше, існує проблема причинності: чи соціальний капітал сприяє вищій участі, чи навпаки вища участь формує соціальний капітал? По-друге, акцент на довгострокових, структурно закріплених характеристиках регіонів може недооцінювати роль короткострокових подій і мобілізаційних процесів у зміні рівня участі. По-третє, «зв'язуючий» соціальний капітал може стимулювати участь всередині групи, але водночас підвищувати бар'єри для участі тих, хто до цієї групи не належить. Ці обмеження не знецінюють концепцію, але скоріше вказують на необхідність її поєднання з іншими теоретичними рамками.

Третій теоретичний підхід акцентує на ролі політичних інститутів і структурних умов у формуванні рівня та форм участі. На відміну від ресурсного підходу та концепції соціального капіталу, що зосереджуються переважно на характеристиках громадян і спільнот, інституційний підхід стверджує, що рівень участі значною мірою визначається тим, наскільки інститути є відкритими, реагують на запити громадян і надають реальні можливості для впливу.

Базова теза інституційного підходу полягає в тому, що громадяни раціонально оцінюють очікувані витрати і вигоди від участі. Якщо інститути є ефективними, підзвітними та реально реагують на громадські запити, очікувана вигода від участі є вищою і, відповідно, вищою є мотивація до залучення. Якщо ж інститути сприймаються як корумповані, неефективні або такі, що ігнорують потреби громадян, очікувана вигода знижується, а участь, особливо конвенційна, скорочується..

Для регіонального аналізу в Україні інституційний підхід є особливо релевантним у контексті реформи децентралізації 2015–2019 рр. Передача повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад створила принципово нові інституційні можливості для участі на місцевому рівні через механізми місцевої демократії, громадські бюджети, консультації з громадою, публічні слухання. Одночасно із тим реальне використання цих можливостей суттєво відрізнялося між регіонами залежно від інституційної спроможності місцевих органів влади, рівня довіри до них і традицій громадянської залученості. Це означає, що однакові

інституційні зміни на загальнонаціональному рівні могли мати різний вплив на рівень участі в різних регіонах залежно від локального інституційного середовища.

Важливою складовою інституційного підходу є концепція «структури політичних можливостей» (political opportunity structure), розроблена в дослідженнях соціальних рухів, насамперед у працях Сідні Таррова і Чарльза Тіллі¹⁸. Ця концепція описує сукупність інституційних умов, що полегшують або ускладнюють колективну дію: відкритість або закритість політичної системи, наявність впливових союзників, стабільність або нестабільність правлячих коаліцій, здатність і готовність держави до репресій. Хоча ця концепція розроблялася переважно для аналізу протестних рухів, вона є корисною і для ширшого аналізу участі: в регіонах з більш відкритими і реагуючими місцевими інституціями громадяни мають більше стимулів для залучення в різних його формах.

Окремим сегментом інституційного підходу є вплив виборчих систем і правил проведення виборів на рівень електоральної участі. Дослідження показують, що пропорційні виборчі системи, як правило, асоціюються з вищою явкою, ніж мажоритарні, через вищу конкурентність виборів. Рівень конкурентності на місцевих виборах (кількість кандидатів, реальна змагальність між партіями) є важливим інституційним чинником, що впливає на явку і може суттєво відрізнитися між регіонами. Хоча ці показники можуть впливати на явку, у межах цього дослідження вони розглядаються переважно як контекстуальні умови, оскільки їхнє коректне вимірювання на регіональному рівні потребує окремої методики.

Обмеження інституційного підходу полягає в тому, що він може недооцінювати роль культурних чинників (цінностей, ідентичностей, уявлень про громадянський обов'язок) у формуванні участі. Інституції задають рамки можливостей, але те, чи скористаються громадяни цими можливостями, залежить також від їхніх ресурсів і соціального капіталу.

Жодна з трьох розглянутих моделей не є достатньою сама по собі для пояснення регіональних відмінностей у рівні політичної участі в Україні. Ресурсний підхід добре пояснює, чому економічно розвиненіші регіони з вищим рівнем освіти схильні до вищої участі, але не враховує роль довіри та інституційного контексту.

¹⁸ Tarrow S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 271 p. URL: <https://archive.org/details/powerinmovements0000tarr>

Теорія соціального капіталу пояснює, чому регіони з розвиненим громадянським суспільством і вищою міжособистісною довірою мають вищу участь, але слабше враховує матеріальні можливості і структурні інституційні умови. Інституційний підхід пояснює, чому однакові ресурси і соціальний капітал можуть давати різний рівень участі залежно від якості місцевих інститутів, але сам по собі не пояснює, чому інститути по-різному функціонують у різних регіонах.

Тому найбільш продуктивним є інтегративний підхід, що враховує всі три групи чинників. У контексті регіонального аналізу України це означає таку логіку: соціально-економічні характеристики регіону (рівень доходів, зайнятості, урбанізації, міграційний баланс) формують ресурсну базу участі; щільність і активність громадянського суспільства, рівень міжособистісної та інституційної довіри визначають соціальний капітал регіону; інституційна спроможність місцевого самоврядування, рівень децентралізації та конкурентність місцевих виборів задають структурні можливості для залучення.

Ця інтегративна рамка має ще одну важливу перевагу: вона дозволяє аналізувати, як співвідношення між трьома групами чинників змінюється в різних умовах. Зокрема, в умовах повномасштабної війни після 2022 р. ресурсні чинники могли частково втратити пояснювальну силу через різке зростання мобілізаційних стимулів, не пов'язаних із матеріальними ресурсами.

Таким чином, три теоретичні моделі разом формують аналітичну рамку, що дозволяє не лише ідентифікувати чинники регіональної політичної участі в Україні, а й простежити, як їхня відносна вага змінювалася між довоєнним і воєнним періодами. Операціоналізація змінних, що відповідають кожній із трьох груп чинників, здійснюється в наступному підрозділі.

На підставі розглянутих теоретичних моделей у дослідженні висувуються такі робочі гіпотези щодо зв'язку між соціально-економічними та інституційними чинниками і рівнем регіональної електоральної участі в Україні.

Г1. Відповідно до ресурсного підходу, регіони з вищим рівнем середньої заробітної плати характеризуються вищим рівнем електоральної участі через ширші матеріальні можливості і вищий рівень громадянських навичок населення.

Г2. Відповідно до ресурсного підходу, регіони з вищим рівнем безробіття характеризуються нижчим рівнем електоральної участі через обмеженість матеріальних ресурсів і нижче відчуття політичної ефективності.

Г3. Відповідно до ресурсного підходу, регіони з вищим рівнем урбанізації характеризуються вищим рівнем електоральної участі через ширший доступ до інформації, розвиненішу інфраструктуру громадянського суспільства і вищий середній рівень освіти міського населення.

Г4. Вищий рівень фрагментації партійного представництва в регіоні може бути пов'язаний із вищим рівнем електоральної участі через більшу політичну конкуренцію та ширший вибір для виборців.

1.3. Операціоналізація понять

Перехід від теоретичних концепцій до емпіричного аналізу потребує чіткого визначення того, як абстрактні поняття перекладаються у вимірювані показники. Операціоналізація є необхідним кроком між теоретичною рамкою, сформованою в підрозділах 1.1 і 1.2, аналітичним розглядом чинників у Розділі 3 та кількісним аналізом, що здійснюється в Розділі 4. У цьому підрозділі визначаються залежна і незалежні змінні дослідження, обґрунтовується вибір кожного індикатора. Технічний опис джерел, формул розрахунку та обмежень даних наводиться в підрозділі 4.1.

Центральним поняттям дослідження є політична участь на регіональному рівні. Як зазначено в підрозділі 1.1, політична участь не зводиться до електоральної поведінки і охоплює ширший спектр форм громадянської залученості. Проте для цілей кількісного регіонального аналізу електоральна участь є найбільш придатним індикатором, який відповідає одночасно двом критеріям: він є кількісно вимірюваним і зіставним між усіма регіонами за обидва роки. Неелекторальні форми участі (волонтерство, активність ГО, петиції) розглядаються в підрозділах 2.3 і 3.3 як описові індикатори, але не включаються в основну кількісну модель через відсутність зіставних регіональних даних за обидва роки.

Основна залежна змінна операціоналізується через **явку на місцевих виборах**, тобто частку виборців, які отримали бюлетені, від загальної кількості

виборців у списках за даними ЦВК. Використовуються два часові зрізи: місцеві вибори 25 жовтня 2015 р.¹⁹ і 25 жовтня 2020 р.²⁰ Вибір місцевих виборів обґрунтований тим, що вони проводилися в один виборчий цикл у більшості регіонів, включених до аналізу, що забезпечує базову зіставність даних між областями, а після реформи децентралізації місцеві вибори набули більшої практичної значущості для аналізу регіональної участі, оскільки саме місцевий рівень отримав ширші повноваження, ресурси та відповідальність.

Поряд із абсолютним рівнем явки використовується допоміжний показник **зміни явки між 2015 і 2020 рр.** Ця змінна дозволяє аналізувати динаміку участі, зокрема, чи пов'язані соціально-економічні або соціально-структурні чинники зі швидшим або повільнішим падінням явки між виборами. Разом із тим використання зміни явки пов'язане з методологічним обмеженням: регіони з вищою явкою у 2015 р. мали більший простір для її зниження, тоді як регіони з низькою стартовою явкою менший, що може впливати на порівняльність змін між регіонами. Тому моделі зі зміною явки розглядаються як доповнення до основних моделей і інтерпретуються з відповідною обережністю.

Незалежні змінні згруповані відповідно до трьох теоретичних моделей, розглянутих у підрозділі 1.2: ресурсний підхід, соціальний капітал та інституційний контекст. Соціальний капітал як теоретичний конструкт не операціоналізується у вигляді окремої змінної в кількісній моделі через відсутність зіставних регіональних даних за обидва роки. Стандартні індикатори соціального капіталу (рівень міжособистісної довіри, щільність мережі громадських організацій, залученість до волонтерської діяльності) або не збираються систематично в регіональному розрізі, або доступні лише для окремих років чи обласних центрів. Тому соціальний капітал розглядається в цьому дослідженні як контекстуальний чинник у підрозділах 2.3 і 3.3, але не включається до основного статистичного аналізу Розділу 4.

Відповідність між теоретичними конструктами та емпіричними індикаторами представлено в Таблиці 1.1.

¹⁹ Центральна виборча комісія. Зведена інформація про кількість виборців, які отримали бюлетені на виборчих ділянках станом на 26.10.2015 09:55. Звіт №1330. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/yavka_po_reg_vm_2015.pdf

²⁰ Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88 %. *Юридична газета*. 26 жовтня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yavka-viborciv-na-miscevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688-.html>

Операціоналізація основних змінних дослідження

Теоретичний конструкт	Змінна	Індикатор	Одиниця виміру
Політична участь	Явка на місцевих виборах	Частка виборців, які отримали бюлетені	%
Матеріальні ресурси	Середня номінальна заробітна плата	Середня заробітна плата в області	грн
Матеріальні ресурси	Рівень безробіття	Частка безробітного населення за методологією МОП	%
Мобільність населення	Міграційний приріст	Сальдо внутрішньої міграції на 100 тис. населення	осіб на 100 тис.
Соціально-структурні умови	Рівень урбанізації	Частка міського населення	%
Інституційний контекст	Ефективна кількість партій (ЕКП)	Індекс Лааксо–Таагепери	індекс

Джерело: складено авторкою на основі теоретичних підходів, розглянутих у підрозділі 1.2.

Ресурсний блок представлений трьома змінними. **Середня номінальна заробітна плата** використовується як індикатор матеріального добробуту населення регіону. Оскільки зарплата є номінальною, пряме порівняння між 2015 і 2020 рр. є некоректним через інфляцію, тому змінна використовується виключно в окремих моделях для кожного року як індикатор відносного соціально-економічного становища регіону в межах одного часового зрізу.

Рівень безробіття операціоналізується як частка безробітного населення за методологією МОП, міжнародним стандартом, що забезпечує зіставність між

регіонами. Щомісячні регіональні дані за цією методологією не публікуються, тому використовуються річні середні значення, що є стандартною практикою в регіональних порівняльних дослідженнях.

Міграційний приріст на 100 тис. населення операціоналізується як різниця між кількістю прибулих і вибулих у межах внутрішньої міграції, нормалізована на чисельність населення регіону. Нормалізація є необхідною для коректного міжрегіонального порівняння, оскільки абсолютні значення міграції залежать від розміру регіону.

Інституційний блок представлений двома змінними: рівнем урбанізації та ефективною кількістю партій в обласній раді. Оскільки соціальний капітал не операціоналізується у кількісній моделі, ці змінні виконують роль часткових структурних замінників: урбанізація характеризує соціально-структурні умови регіону, ЕКП конфігурацію партійного представництва після виборів.

Рівень урбанізації операціоналізується як **частка міського населення** від загальної чисельності наявного населення області. Дані базуються на розрахункових оцінках Держстату, оскільки перепис населення в Україні після 2001 р. не проводився; для цілей регіонального аналізу це обмеження є прийнятним, оскільки відносні міжрегіональні відмінності в урбанізації залишаються стабільними.

Ефективна кількість партій в обласній раді (ЕКП) використовується як індикатор фрагментації партійного представництва після місцевих виборів. Теоретичні очікування щодо напрямку зв'язку між ЕКП і явкою є неоднозначними. З одного боку, вища фрагментація партійного представництва може бути позитивно пов'язана з явкою, оскільки вона відображає менш монополізовану структуру місцевої політики та наявність кількох електорально значущих політичних сил. З іншого боку, вища фрагментація може мати й негативний зв'язок із явкою, оскільки розпорошення мандатів між багатьма партіями потенційно знижує сприйняття керованості, відповідальності та ефективності місцевого самоврядування. Оскільки ЕКП розраховується на основі післявиборчого розподілу мандатів, ці припущення не трактуються як

твердження про причинний вплив, а використовуються для перевірки статистичної асоціації між рівнем електоральної участі та структурою партійного представництва в регіоні.

Одиницею аналізу є область як базова адміністративна одиниця регіонального рівня в Україні. Вибірка охоплює 22 області та м. Київ ($N = 23$). Донецька і Луганська області виключені через неповноту та непорівнянність даних, Крим і м. Севастополь через окупацію. Важливо зазначити, що при невеликій кількості спостережень включення кількох незалежних змінних одночасно знижує надійність оцінок і підвищує ймовірність випадкових зв'язків. Тому результати регресійного аналізу мають розвідувальний характер, а інтерпретація зосереджується на напрямку та стійкості зв'язків між змінними.

Два часові зрізи (2015 р. і 2020 р.) аналізуються як окремі моделі, а не як панельні дані через некоректність прямого порівняння номінальної зарплати між роками та суттєву зміну інституційного контексту місцевих виборів внаслідок реформи децентралізації.

Запропонована операціоналізація дозволяє поєднати широке теоретичне розуміння політичної участі з доступними кількісними регіональними даними, зосереджуючись на індикаторах, які є порівнюваними між регіонами та придатними для статистичного аналізу.

Під час операціоналізації понять, формулювання гіпотез та вибору показників також враховано загальні методичні рекомендації щодо побудови дослідницького дизайну та проведення політичних досліджень, викладені у навчальному посібнику Юрія Мацієвського та Віталія Лебедюка²¹.

²¹ Мацієвський Ю. В., Лебедюк В. М. *Як писати наукові роботи з політології? : навчальний посібник*. 2-ге вид., переробл. і доповн. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 148 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/posibnyk_Lebediuk_1-5_148%20pages.pdf

РОЗДІЛ II КОНТЕКСТ І ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ (2015–2025)

2.1. Децентралізація 2015–2020 рр. як інституційна передумова трансформації участі

Реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2015 р., стала однією з ключових інституційних передумов трансформації політичної участі на локальному рівні. Вона змінила розподіл ресурсів і повноважень між центром та громадами, створивши нові можливості для громадянського залучення, але водночас й нові нерівності між громадами за рівнем спроможності, відкритості та доступності участі.

Децентралізація в Україні виникла як відповідь на системну кризу публічного управління, загострену Революцією Гідності і початком збройного конфлікту на Донбасі. До 2015 р. українська система місцевого самоврядування характеризувалася крайньою фінансовою залежністю від центру, дублюванням функцій між органами самоврядування і державними адміністраціями, відсутністю реальних ресурсів на базовому рівні та, як наслідок, низькою інституційною спроможністю громад. Тоді понад 70% місцевих бюджетів базового рівня були дотаційними, а більшість сільських рад не мали коштів навіть на мінімальне утримання комунальної інфраструктури²².

Теоретичним підґрунтям реформи стала концепція субсидіарності. Це принцип, відповідно до якого рішення мають прийматися на найнижчому рівні, де це є ефективним. У Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади прямо зазначалося, що її метою є не лише підвищення ефективності публічних послуг, а й “становлення інститутів прямого народовладдя” та максимальне залучення населення до ухвалення управлінських рішень.

²² Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

Після передачі ресурсів і повноважень громадам локальна політика стала більш предметною. Громадянам стало легше пов'язувати якість доріг, шкіл, адміністративних послуг, благоустрою, місцевих програм чи стратегій розвитку не з абстрактною “державою”, а з конкретною радою, головою громади, депутатами та виконавчими органами. Саме це створило новий простір для політичної участі: місцева влада стала ближчою, але разом із тим відповідальнішою перед громадою.

Інституційним ядром реформи стали зміни до Бюджетного²³ і Податкового кодексів України²⁴ у грудні 2014 р., що набрали чинності з 2015 р. Ці зміни суттєво розширили фінансову автономію місцевого самоврядування: до місцевих бюджетів відповідного рівня було передано 60% податку на доходи фізичних осіб²⁵, введено акцизний податок на роздрібну торгівлю, розширено перелік місцевих податків і зборів. Внаслідок цього, за даними Центрального офісу реформ при Мінрегіоні почала зростати частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України: з 45,6% у 2015 р. до 51,2% у 2017 р.²⁶

Паралельно з фінансовою децентралізацією розгорнувся процес добровільного об'єднання територіальних громад (ОТГ) на підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»²⁷ від 5 лютого 2015 р. Логіка цього процесу полягала в укрупненні базових одиниць самоврядування до рівня, при якому вони мають достатню ресурсну базу для самостійного функціонування. Якщо станом на початок реформи базовий рівень місцевого самоврядування в Україні охоплював 10 961 територіальну громаду, значна частина яких була неспроможною через надмірну подрібненість і слабку

²³ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>

²⁴ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>

²⁵ Позитивні результати бюджетної децентралізації вже помітні. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/en/news/225?page=224>

²⁶ Фінансова децентралізація: результати та перспективи. U-LEAD з Європою / Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/8342.amp?page=71>

²⁷ Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

матеріально-фінансову базу, то до кінця 2019 р. було створено 1 029 об'єднаних територіальних громад²⁸.

Однак для політичної участі важливий не сам факт укрупнення, а те, що укрупнена громада отримала реальні предмети політичного вибору. З позицій інституційного підходу децентралізація могла впливати на участь через кілька механізмів.

По-перше, вона підвищувала практичну значущість місцевих виборів: місцеві ради й голови громад отримали більше ресурсів і повноважень, а тому результати виборів ставали більш пов'язаними з якістю послуг, інфраструктури та місцевих програм. З погляду теорії раціонального вибору, це могло підвищувати суб'єктивну цінність участі у голосуванні, оскільки громадянин отримував більше підстав пов'язувати результат виборів із конкретними локальними наслідками.

По-друге, реформа розширювала неелекторальні канали участі (громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, публічні консультації та участь у бюджетному процесі). Саме тому наслідки реформи не можна оцінювати лише через явку: децентралізація могла посилювати ті форми участі, які не завжди відображаються в електоральній статистиці, але є важливими для локальної демократії.

По-третє, об'єднання громад створювало нову політичну спільноту, у межах якої мешканці різних населених пунктів мали спільно визначати бюджетні й управлінські пріоритети²⁹. Успішність цього процесу залежала від того, чи починали громадяни сприймати себе не тільки як жителів окремого села, селища або міста, а як частину ширшої територіальної громади, здатної узгоджувати різні локальні інтереси навколо спільних пріоритетів і напрямів розвитку³⁰.

²⁸ Про реформу. Децентралізація : офіційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

²⁹ Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. посіб. / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. Київ, 2017. URL: <https://surl.luh/jjwqjx>

³⁰ Котенко Я. В., Ткачук А. Ф. *Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади*. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ТОВ "Видавництво ЮСТОН", 2018. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/451/web_book_Lokalna_identich-PRN_148x210_2-e-v.pdf

По-четверте, децентралізація мала потенційний навчальний ефект: участь у місцевому самоврядуванні формувала комунікативні й організаційні навички, які, відповідно до моделі civic skills С. Верби, К. Шлоzman і Г. Брейді, є важливою передумовою ширшої громадянської активності³¹.

У звіті Королівського інституту міжнародних відносин “Chatham House”³² про реформу децентралізації в Україні за 2019 р. зазначається, що добровільне об’єднання громад сприяло розвитку місцевої демократії через підтримку низової політичної та громадянської залученості; нові органи самоврядування в об’єднаних громадах мали безпосередньо обраного голову, раду з виконавчим комітетом і старост³³, які представляли інтереси населених пунктів поза адміністративним центром громади. У цьому ж звіті підкреслюється, що місцеві органи влади ставали більш відкритими до консультацій і участі, а інструменти на кшталт громадського бюджету давали мешканцям можливість подавати власні проєкти місцевого розвитку.

Окремо варто підкреслити зв’язок між децентралізацією та довірою до місцевої влади. Дослідження Г. Арендса, Т. Бріка, Б. Геррманна і Ф. Рьозеля на основі квазіекспериментальних даних по Україні³⁴ показує, що громадяни в децентралізованих громадах повідомляли про вищу довіру до місцевої влади й частіше брали участь у місцевих виборах, але цей ефект не поширювався автоматично на довіру до національних інституцій. Це дуже важливо для цього дослідження, бо показує, що децентралізація могла посилювати політичну участь саме на локальному рівні, не обов’язково змінюючи загальне ставлення громадян до держави як такої.

Однак тут важливо уникати надмірно оптимістичного висновку. Наявність інструментів участі не означає їх автоматичного використання. Портал

³¹ Brady H. E., Verba S., Schlozman K. L. Beyond SES: A Resource Model of Political Participation. *American Political Science Review*. 1995. Vol. 89, No. 2. P. 271–294. DOI: <https://doi.org/10.2307/2082425>

³² Romanova V., Umland A. *Ukraine’s Decentralization Reforms Since 2014: Initial Achievements and Future Challenges*. London : Chatham House, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf>

³³ Староста. Децентралізація : офіційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://decentralization.ua/starosta>

³⁴ Arends H., Brik T., Herrmann B., Roesel F. Decentralization and trust in government: Quasi-experimental evidence from Ukraine. *Journal of Comparative Economics*. 2023. Vol. 51, Issue 4. P. 1356–1365. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2023.08.002>

“Децентралізація” у матеріалах щодо статутів громад підкреслює, що стандартний набір процедур участі зазвичай включає громадські слухання, загальні збори, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, дорадчі органи, електронні петиції, громадські експертизи, публічні консультації та форми участі в бюджетному процесі, але порядок їх застосування значною мірою залежить від того, як громада прописує ці процедури у власному статуті. Отже, децентралізація створила інституційне “вікно можливостей”, але якість участі залежала від локальної нормативної деталізації, політичної культури, адміністративної спроможності та активності самих мешканців.

Це підтверджують і міжнародні оцінки. У звіті Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) щодо посилення регіонального та муніципального врядування в Україні зазначається, що реформи з 2015 р. сприяли розвитку законодавчої й політичної рамки для регіонального та місцевого розвитку, а також посиленню спроможності реалізовувати політику й надавати послуги на різних рівнях урядування³⁵. Водночас OECD наголошує, що вплив децентралізації на громадську участь був неоднорідним: муніципалітети фіксували відносно позитивний вплив на участь громадян у розробленні стратегій розвитку, але значно слабший у питаннях визначення інвестиційних потреб або участі бізнесу в місцевому ухваленні рішень. За результатами опитування OECD, 58% муніципалітетів повідомили про зростання участі громадян у розробленні плану соціально-економічного розвитку громади, 52% у моніторингу виконання бюджету та 50% у визначенні інвестиційних потреб.

Ці дані дають підстави розглядати децентралізацію не як реформу, що автоматично підвищила політичну активність громадян, а як зміну інституційних умов, у яких участь стала більш можливою, але й нерівномірною. До реформи одним із головних бар’єрів була обмеженість реальних повноважень і ресурсів на місцевому рівні. Після їх передачі громадам проблема змістилася в іншу площину: визначальними стали управлінська спроможність громад, прозорість процедур,

³⁵ OECD. *Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance*. OECD Multi-level Governance Studies. Paris : OECD Publishing, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1787/63a6b479-en>. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63099658/63a6b479-en.pdf

доступ до інформації, рівень довіри, наявність громадянських навичок, активність місцевих організацій і нерівність ресурсів між громадами.

Отже, децентралізація не усунула регіональних і локальних відмінностей у політичній участі, а радше зробила їх помітнішими. Фінансово сильні, урбанізовані та адміністративно спроможні громади мали більше можливостей використати нові інструменти участі. Натомість слабші громади могли формально отримати нові повноваження, але не мати достатньо кадрів, досвіду, організаційної культури чи активного громадянського середовища для їх ефективної реалізації.

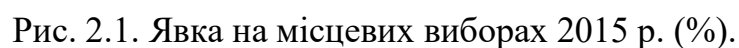
Це означає, що рівень участі залежить не лише від індивідуальних характеристик громадян (освіти, доходу, віку, політичної зацікавленості чи довіри), а й від якості локального інституційного середовища. Там, де процедури є відкритими, бюджет прозорим, інформація доступною, а місцева влада реагує на запити мешканців, участь має більше шансів стати регулярною практикою. Там, де ці умови відсутні, навіть наявність формальних інструментів не гарантує реального залучення громадян.

Таким чином, децентралізація 2015–2020 рр. трансформувала політичну участь в Україні передусім через зміну можливостей і стимулів для дії на місцевому рівні. Вона зробила громаду політично значущим простором, у якому громадянин може не лише голосувати, а й впливати на розподіл ресурсів, контролювати владу та брати участь у виробленні локальних рішень. Водночас нерівна спроможність громад зумовила нерівність самих можливостей участі, що робить децентралізацію важливою інституційною змінною для аналізу політичної участі в Україні у 2015–2025 рр.

2.2. Електоральна участь у місцевих виборах 2015 і 2020 року в регіональному розрізі

Явка на місцевих виборах є найбільш стандартизованим і доступним кількісним індикатором електоральної участі на регіональному рівні. На відміну від президентських чи парламентських виборів, явка на яких значною мірою формується під впливом загальнонаціональної політичної конкуренції, рейтингів партій і кандидатів та масштабної виборчої мобілізації, місцеві вибори є більш

Джерельною основою для цього підрозділу є зведена інформація Центральної виборчої комісії про кількість виборців, які отримали бюлетені на виборчих дільницях на місцевих виборах 25 жовтня 2015 р. Загальна явка по Україні у 2015 р. становила 46,61%.

Дані ЦВК по виборах 2015 р. виявляють виразну регіональну асиметрію явки (див. Рис. 1). Найвищу явку зафіксовано в західних областях: Тернопільська – 56,48%, Львівська – 56,31%, Волинська – 55,29%, Івано-Франківська – 52,85%, Рівненська – 50,83%. Найнижчу у східних і південних: Луганська – 35,27% (лише підконтрольна частина), Херсонська – 37,41%, Миколаївська – 38,48%, Одеська – 41,87%, Дніпропетровська – 42,99%. Донецька область мала найнижчий показник –

31,65%, однак через специфіку зведених даних ЦВК цей випадок доцільно інтерпретувати окремо.³⁶

Для 2020 р. використано архівовану сторінку ЦВК “Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88%”³⁷, де подано зведену інформацію по регіонах за даними всіх ТВК, які мали надати такі відомості. Водночас сама ЦВК зазначала, що ця інформація не має офіційного характеру, оскільки надходила від органів ведення Державного реєстру виборців через ТВК різними засобами зв’язку. Отже, дані 2020 р. придатні для порівняльного аналізу загальних регіональних тенденцій, але їх не слід трактувати як остаточний офіційний результат явки з точністю до кожного виборця.

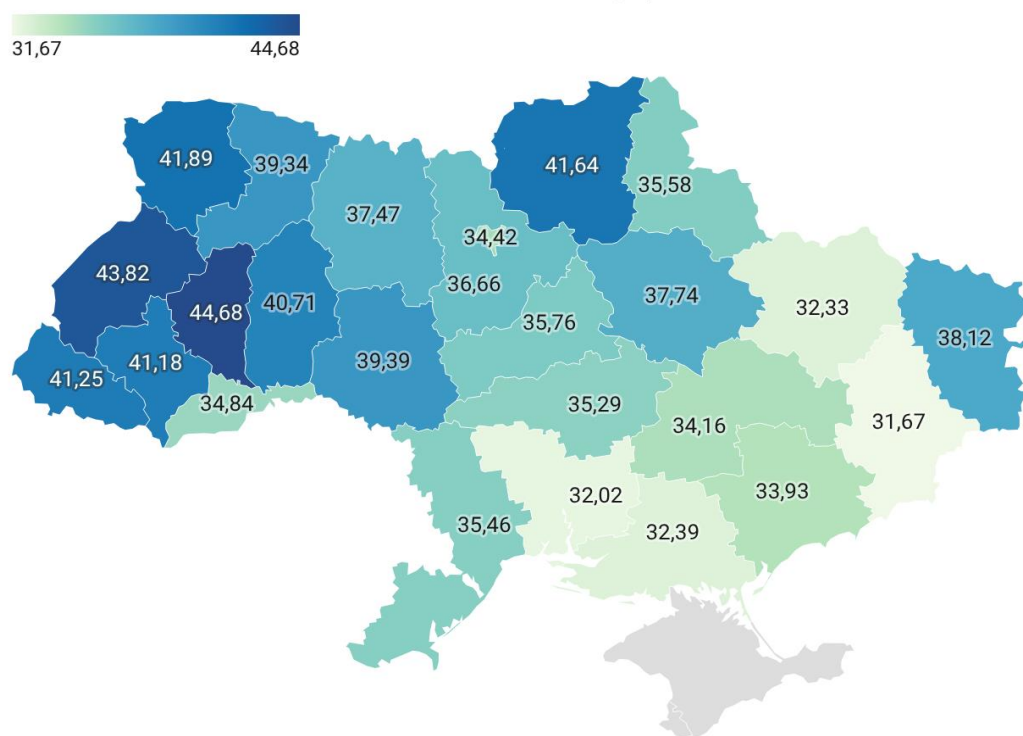

Рис. 2.2. Явка на місцевих виборах 2020 р. (%).

Джерело: Складено авторкою за даними ЦВК України станом на 25 жовтня 2020 р.

³⁶ У таблиці ЦВК за 2015 р. для Луганської області кількість виборців в уточнених списках і кількість виборців по дільницях, які надали відомості, збігаються: 450 990 і 450 990. Тобто в межах тієї підконтрольної частини Луганської області, яка потрапила до зведення ЦВК, дані є внутрішньо повними. Для Донецької області ці показники не збігаються: в уточнених списках було 1 088 111 виборців, але по дільницях, які надали відомості, враховано лише 836 351. Отже, показник явки 31,65% для Донецької області обрахований не по всій навіть підконтрольній виборчій базі, яка була в уточнених списках, а по меншому масиву дільниць, що надали інформацію.

³⁷ Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88 %. *Юридична газета*. 26 жовтня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yavka-viborciv-na-miscevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688-.html>

Порівняння цих даних показує, що у 2015–2020 рр. загальнонаціональна явка знизилася на 9,73 відсоткового пункту. В абсолютних числах кількість виборців, які отримали бюлетені, зменшилася з 13,78 млн у 2015 р. до 10,56 млн у 2020 р. Це найнижчий показник явки на місцевих виборах за всю історію незалежної України. Для порівняння, у 2010 р. явка становила 48,7%³⁸. Це означає, що завершення основного етапу децентралізації саме по собі не спричинило автоматичного зростання електоральної участі.

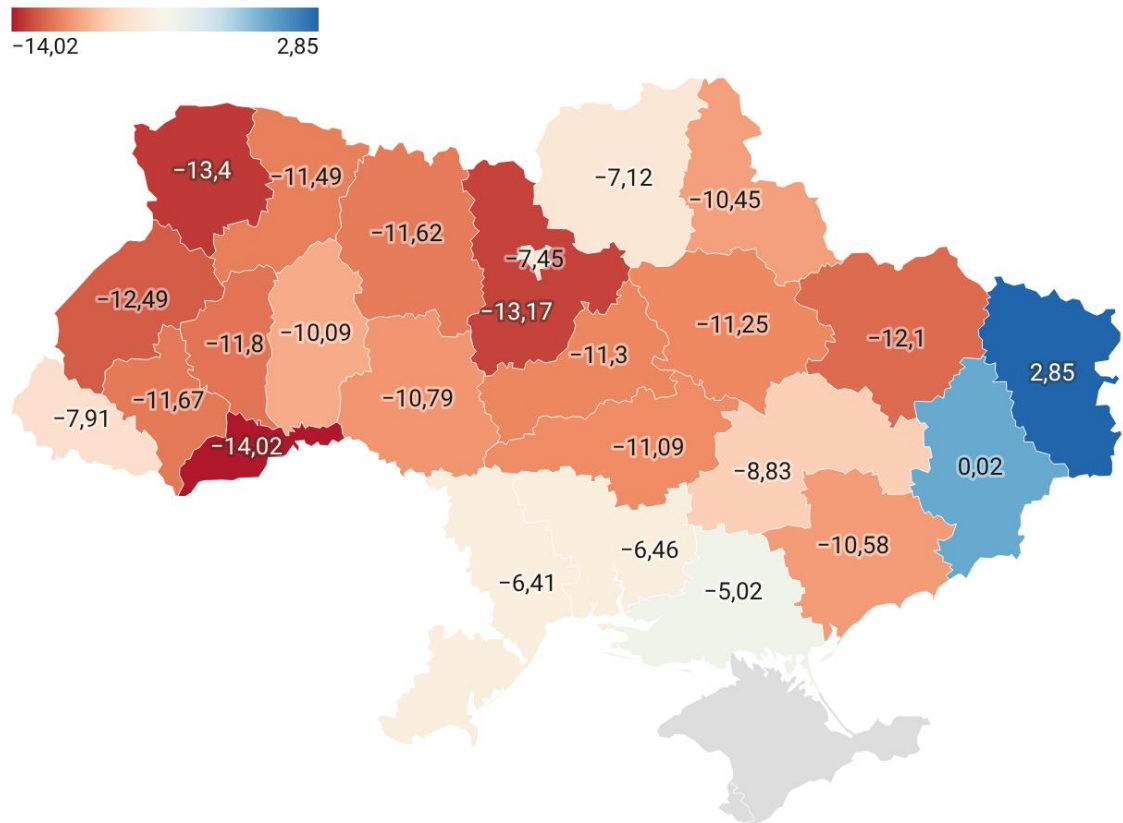

Рис. 2.3. Зміна явки на місцевих виборах в Україні між 2015 і 2020 рр.
(відсоткові пункти)³⁹

Джерело: Розраховано і складено авторкою за даними ЦВК України.

Однак інтерпретувати це падіння лише як наслідок слабкої зацікавленості громадян у місцевій політиці було б некоректно. Місцеві вибори 2020 р. проходили після суттєвого перегляду законодавчої бази та в умовах пандемії COVID-19, яка створила додаткові організаційні й мобілізаційні обмеження.

³⁸ Місцеві вибори: проміжні підсумки спостереження ОПОРИ. Громадянська мережа ОПОРА. 26.10.2015. URL: <https://opora.ua.org/vybory/9865-miscevi-vybory-promizhni-pidsumky-sposterezhennja-opory-9707>

³⁹ Від'ємні значення означають зниження явки, середнє падіння по Україні – 9,73 в.п. Дані по Донецькій та Луганській областях охоплюють лише підконтрольні території України.

Тому нижча явка 2020 р. не обов'язково свідчить про зниження значення місцевого рівня або неефективність реформи децентралізації; на це могла вплинути пандемія, складність нових виборчих процедур, нерівна спроможність місцевих політичних акторів мобілізувати виборців тощо.

Регіональний патерн 2020 р. загалом відтворює логіку 2015 р. Найвищі показники знову виявляли переважно західні області: Тернопільська – 44,68%, Львівська – 43,82%, Волинська – 41,89%, Закарпатська – 41,25%, Івано-Франківська – 41,18%, а також Чернігівська – 41,64% і Хмельницька – 40,71%. Натомість найнижчі показники були характерні для Донецької – 31,67%, Миколаївської – 32,02%, Харківської – 32,33%, Херсонської – 32,39%, Запорізької – 33,93% та Дніпропетровської областей – 34,16%.

Луганська область у 2020 р. не виявила різкого мобілізаційного прориву, але її показник уже не був серед найнижчих (наприклад, у Чернівецькій області та Києві цей показник був нижчий). Це означає, що безпекові умови важливі, однак самі по собі не пояснюють всі регіональні відмінності явки.

Попри те, що навіть у регіонах з вищою активністю явка також суттєво знизилася (у Львівській області на 12,49 в.п., у Волинській – на 13,40 в.п., у Тернопільській – на 11,80 в.п., в Івано-Франківській – на 11,67 в.п.), західні області все одно зберігали відносно вищі показники порівняно з більшістю інших регіонів України.

Водночас аналіз нерівномірності цього падіння виявляє показовий патерн. Найбільше явка знизилася в областях із традиційно вищою активністю: Чернівецька – 14,02 в.п., Волинська – 13,40 в.п., Київська – 13,17 в.п., Львівська – 12,49 в.п., Харківська – 12,10 в.п., Тернопільська – 11,80 в.п. Натомість у регіонах із нижчою базовою явкою падіння було суттєво меншим: Херсонська – 5,02 в.п., Одеська – 6,41 в.п., Миколаївська – 6,46 в.п., Дніпропетровська – 8,83 в.п. Луганська і Донецька області фактично не зазнали падіння (Луганська навіть зросла на 2,85 в.п.), що однак, пояснюється зміною кількості підконтрольних громад між виборами, а не реальним зростанням активності.

Загальна логіка цього розподілу означає, що міжрегіональний розрив у явці між 2015 і 2020 рр. частково скоротився не через зростання активності на Сході і Півдні, а через більше падіння на Заході і в Центрі. Один із вірогідних механізмів це нерівномірний вплив COVID-19. Наприклад, у Харкові, що перебував у «червоній зоні» на день голосування⁴⁰, явка в окремих районах о 13:00 не перевищувала 12%⁴¹, тоді як у менших громадах карантинні обмеження були м'якшими.

Розмах варіації між крайніми значеннями (без Донецької і Луганської) становить 19,07 відсоткових пунктів між Тернопільською (56,48%) і Херсонською (37,41%). Це суттєва різниця, що перевищує середньонаціональне падіння між виборами майже вдвічі.

Попри цю конвергенцію показників, ієрархія регіонів за рівнем явки загалом збереглася, що підтверджує структурний, а не ситуативний характер регіональних відмінностей. Отже, рівень участі залежав не лише від загального політичного контексту виборів, а й від регіональних особливостей, наприклад локальної політичної культури, рівня мобілізації виборців, структури поселень, безпекових умов та довіри до місцевої влади.

Підсумовуючи, явка на місцевих виборах є найбільш стандартизованим і зіставним індикатором участі для регіонального аналізу, але вона фіксує лише один вид участі й має два специфічні обмеження в контексті цього дослідження. По-перше, явка є відносним показником від кількості виборців у списках, тоді як масштаби трудової та внутрішньої міграції між 2015 і 2020 рр. могли змінювати сам знаменник, особливо в областях із високим міграційним відтоком, де реальне населення суттєво менше від числа зареєстрованих виборців. По-друге, після 2022 р. цей показник не може бути оновлений, оскільки в умовах воєнного стану вибори не проводилися.

⁴⁰ Харків і кілька районів області віднесли до червоної зони COVID-19. *Суспільне Харків*. 15 жовтня 2020. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/71305-harkiv-i-kilka-rajoniv-oblasti-vidnesli-do-cervonoj-zoni-covid-19/>

⁴¹ Мешканці Харківської області голосують активніше, ніж виборці в Харкові (явка по районах). *KHARKIV Today*. 25 жовтня 2020. URL: <https://2day.kh.ua/ua/news/meshkanci-kharkivskoi-oblasti-golosuyut-aktivnishe-nizh-viborci-v-kharkovi-yavka-po-rayonakh>

2.3. Трансформація форм участі в умовах воєнного стану (2022–2025)

Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 р. принципово змінило інституційні умови політичної участі в Україні. Запровадження військових адміністрацій в усіх 24 областях України (за винятком АР Крим), відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁴² фактично перерозподілило відповідальність за прийняття рішень і звузило простір для формальної громадянської участі через традиційні канали.

У багатьох регіонах України додатковими бар'єрами стали комендантська година, обмеження публічних зібрань та інші безпекові обмеження, що додатково звужували можливості для конвенційної участі, одночасно посилюючи запит на неформальну самоорганізацію та волонтерські мережі як альтернативні канали громадянської залученості. Це відповідає теоретичному передбаченню інституційного підходу: коли офіційні канали недоступні або втрачають легітимність, громадяни переорієнтовуються на альтернативні форми дії.

Одним із найбільш вимірюваних проявів цієї трансформації стало зростання громадянського сектору. За даними комплексного соціологічного дослідження КМІС «Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр.», проведеного ІСАР «Єднання» у серпні 2025 р.⁴³, у довшій часовій перспективі кількість ГО зросла з 75 828 у 2015 р. до понад 106 тис. у 2025 р. Водночас саме повномасштабна війна найбільш різко вплинула не стільки на реєстрацію ГО, скільки на зростання благодійного сектору: у 2022 р. було зареєстровано 6367 нових благодійних організацій проти 830 у 2021 р. Така динаміка відображає суспільну реакцію на нові потреби війни (координацію гуманітарної допомоги, підтримку ЗСУ, допомогу ВПО, постраждалим громадам і ветеранам).

⁴² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

⁴³ Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр.: звіт щодо комплексного соціологічного дослідження. ІСАР «Єднання»; КМІС. Серпень 2025.
URL: https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/25/10/29/zvit_UA_Hromadianske_suspilstvo_v%20umovakh_viny_2022-2025.pdf

Окремо варто зазначити динаміку реєстрацій ГО. У 2022 році кількість нових ГО різко впала до 2,8 тис., що стало найнижчим показником із 2015 року, однак у 2023–2024 роках відбулося поступове відновлення, а загальна кількість ГО зросла на 10% порівняно з кінцем 2021 року.

Ця різниця між динамікою благодійних і громадських організацій є важливою для розуміння характеру участі у воєнний період. Благодійні організації швидше відповідали на негайні потреби війни через збір коштів, закупівлі, логістику, гуманітарну підтримку, медичну допомогу, евакуацію, забезпечення військових підрозділів тощо.

Громадські організації, натомість, частіше пов'язані з довшими циклами діяльності, наприклад, адвокацією, правозахистом, освітою, розвитком громад, аналітикою, контролем влади, участю в реформах. Тому початкове падіння реєстрації ГО у 2022 році можна пояснити не зниженням громадянської активності, а зміною її пріоритетів. У перший рік повномасштабного вторгнення суспільство концентрувалося передусім на терміновій допомозі, тоді як інституційні форми довгострокової громадської діяльності почали відновлюватися вже після початкового шоку війни.

Водночас кількісні показники реєстрації потребують обережної інтерпретації. За даними аналізу сервісу Opendatabot, наведеними у звіті КМІС/Єднання 2025, 89% ГО та 77% БО не подали річну фінансову звітність за 2024 рік. Неподання фінансової звітності не дозволяє автоматично ототожнювати кількість зареєстрованих організацій із кількістю реально активних структур. Цей показник радше вказує на обмежену прозорість і неоднорідність сектору, ніж дає змогу точно визначити масштаб фактичної діяльності.

Важливим індикатором суспільної легітимності громадянського сектору є динаміка довіри до волонтерських ініціатив і громадських організацій. За даними

Центру Разумкова⁴⁴, наведеними у звіті КМІС/Єднання (2023 р.)⁴⁵, у липні 2021 р. волонтерським організаціям довіряли 63,6 % українців, а громадським – 47%. Після початку повномасштабного вторгнення ці показники різко зросли: влітку 2022 р. до 85% і 65% відповідно, а на початку 2023 р. довіра до волонтерських організацій досягла 88%. Упродовж 2023 р. відбулося певне зниження: восени 2023 р. волонтерським організаціям довіряли 84%, громадським – 61%. Дані КМІС⁴⁶ підтверджують схожу динаміку: до повномасштабного вторгнення волонтерам довіряли 68% українців, після – стабільно 84–87%. Принципово важливо, що масштаб зниження довіри до волонтерів і ГО є значно меншим, ніж до органів державної влади за той самий період: якщо довіра до Уряду знизилася з 52% у грудні 2022 р. до 26% у грудні 2023 р., тобто вдвічі, то довіра до волонтерів за цей самий рік залишилася стабільною на рівні 84%. Це свідчить про збереження виняткової суспільної легітимності громадянського сектору навіть в умовах тривалої війни.

За даними офіційного Реєстру волонтерів Державної податкової служби⁴⁷, станом на листопад 2024 р. в Україні налічувалося 10 454 зареєстрованих волонтери. Відбулося зростання у 32 рази порівняно з 320 особами у січні 2022 р. Найбільше волонтерів зосереджено у Києві (1 633 особи, 15,6%), Харківській (951, 9,1%) та Київській (896, 8,6%) областях. Оскільки дані подані в абсолютних числах, вони не дозволяють прямо порівнювати інтенсивність волонтерської активності між регіонами без урахування чисельності населення, рівня урбанізації та масштабу вимушеного переміщення.

Проте показово, що прифронтowa Харківщина посідає друге місце, випереджаючи значно більші за населенням Дніпропетровську (789) і Львівську

⁴⁴ Центр Разумкова. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). 26 липня 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023>

⁴⁵ Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. Київський міжнародний інститут соціології; ICAP «Єднання». 2024. URL: <https://surl.li/vnrlun>

⁴⁶ Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2023 роках. 18 грудня 2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

⁴⁷ Реєстр волонтерів виріс у 1,5 рази цього року. *Опендатабот*. 5 грудня 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-2024>

(721), що принаймні не суперечить теоретичному передбаченню підрозділу 1.2 про мобілізаційний ефект безпекової загрози як самостійного чинника активності там, де зберігається інституційна спроможність її оформити. Натомість найменші показники в Луганській (73), Донецькій (190) і Херсонській (130) областях відображають не відсутність активності, а обмежену можливість її офіційної реєстрації в умовах окупації, активних бойових дій або масового переміщення населення.

Географія діяльності ОГС також виявляє характерну тенденцію. За даними дослідження ICAP «Єднання», найбільша концентрація організацій із головним осередком припадає на Київ (16,2%) і Київську область (9,7%), а також Дніпропетровську (8,7%), Львівську (7,2%), Харківську (5,8%) і Одеську (5,4%) області. Такий розподіл свідчить про концентрацію організованого громадянського сектору у великих адміністративних, економічних і комунікаційних центрах. Однак розташування головного осередку не завжди збігається з реальною географією діяльності організації: 12,4% ОГС мають філії в інших областях України, а 53% зазначають, що їхня діяльність виходить за межі області реєстрації.

Для регіонального аналізу це означає, що кількість організацій у певній області показує не лише місцеву активність, а й адміністративну концентрацію ресурсів (організаційну, фінансову, управлінську інфраструктуру). Наприклад, організація може бути зареєстрована в Києві, але працювати з громадами на сході, півдні чи в прифронтових регіонах. Тому регіональний показник кількості ОГС має використовуватися обережно і бажано в поєднанні з іншими даними: волонтерством, петиціями, локальними ініціативами або соціологічними опитуваннями.

Регіональний фокус діяльності ОГС зосереджений передусім на фронтових і прифронтових областях Сходу і Півдня та на місцях найбільшої концентрації ВПО. Динаміка між 2023 і 2025 рр. виявляє адаптацію сектору до зміни лінії зіткнення: знизилася активність у Києві (з 18,1% до 14,3%) і Хмельницькій (з 11,5% до 8,5%), натомість зросла частка організацій, що працюють у Сумській

області (з 10,8% до 15,2%). Примусова релокація стала окремим структурним чинником: переважно організації переїжджали з Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей, і на момент дослідження 44,1% релокованих організацій повернулися до основного регіону своєї діяльності.

Окремим вимірюваним показником неелекторальної участі в умовах воєнного стану є активність у сфері електронних петицій до органів місцевого самоврядування. За даними дослідження Руху ЧЕСНО⁴⁸, у 2020–2023 рр. до рад обласних центрів було подано 10 144 петиції, з яких 9,4% (949 петицій) набрали необхідну для розгляду кількість голосів. Регіональна диференціація цього показника (див. рис.4) є надзвичайно суттєвою: від 35% підтриманих петицій в Ужгороді і 36% у Полтаві до менш як 1% у Харкові (0,8% із 898 петицій). Одеса, Миколаїв і Херсон закрили доступ до інструменту з 24 лютого 2022 р.

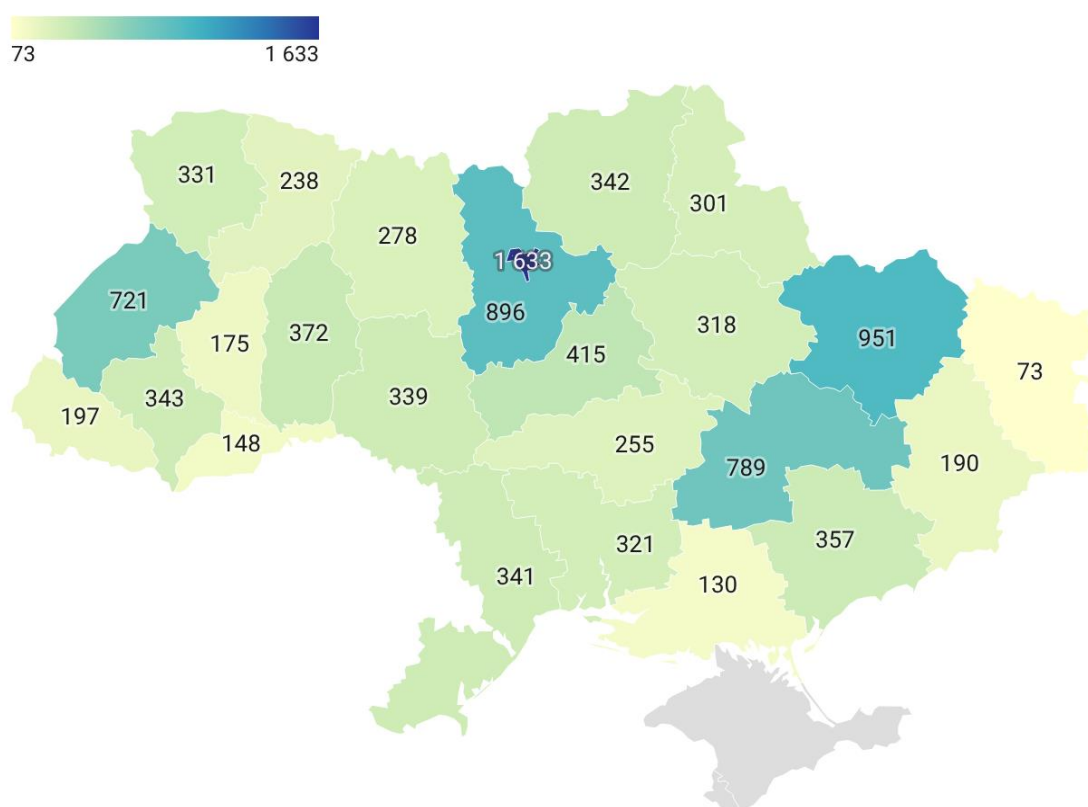

Рис. 2.4. Кількість офіційно зареєстрованих волонтерів за областями України, листопад 2024 р. (осіб).

Джерело: Складено авторкою за даними Реєстру волонтерів Державної податкової служби України.

⁴⁸ Олійник В. Місцеві петиції. Чи вдається жителям впливати на місцеву владу? Рух ЧЕСНО. 15 грудня 2023. URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>

Ці відмінності пояснюються не лише безпековими обставинами, а й відмінностями у процедурних вимогах до подання та розгляду петицій. У Харкові бар'єр для розгляду петиції становить 5 000 підписів, у Дніпрі 3 000, тоді як у більшості менших міст – 250–300. Тематика петицій після 2022 р. суттєво трансформувалася: до традиційних інфраструктурних питань додалися теми дерусифікації топонімів, знесення радянських монументів і заборони проросійських організацій. Це означає, що локальна участь у воєнний період стала більш політизованою і ціннісно забарвленою: громадяни використовують міські інструменти не лише для розв'язання побутових проблем, а й для переосмислення символічного простору громади, а також для вирішення питань, які влада не встигає або не наважується вирішити.

Наведені дані дозволяють окреслити загальний контур трансформації участі після 2022 р., однак мають суттєве обмеження для цілей цього дослідження: вони не є повністю зіставними з електоральними даними 2015 і 2020 рр. ані за формою (неелекторальна vs електоральна участь), ані за охопленням (переважно обласні центри vs усі громади), ані за методологією збору. Тому воєнний період аналізується в цьому дослідженні передусім як контекстуальний фон, що пояснює, чому структура чинників участі могла змінитися після 2022 р. Порівняльний аналіз між підперіодами в Розділі 4 здійснюється через зіставлення довоєнних електоральних зрізів (2015 і 2020) з доступними індикаторами активності громадянського суспільства воєнного часу.

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

3.1. Зв'язок економічних індикаторів із рівнем політичної участі: доходи, зайнятість, міграція

Економічні характеристики регіону є одним із ключових структурних чинників політичної участі в рамках ресурсного підходу, розглянутого в підрозділі 1.2. Відповідно до моделі громадянського волонтаризму С. Верби, К. Шлозмана і Г. Брейді, матеріальні ресурси, передусім рівень доходів і зайнятість, визначають не лише індивідуальну готовність до участі, а й загальний ресурсний потенціал регіону.

Регіони з вищими доходами населення і нижчим безробіттям мають структурні передумови для вищої електоральної активності: більше вільних ресурсів, вищий рівень поінформованості і ширші організаційні мережі. Однак зв'язок між матеріальним добробутом і участю не є автоматичним і лінійним.

Цей підрозділ аналізує регіональну варіацію трьох економічних індикаторів: середньої заробітної плати, рівня безробіття та міграційного приросту й окреслює їхній можливий зв'язок із рівнем електоральної участі у 2015 і 2020 рр. Наведені нижче описові спостереження не є остаточною статистичною перевіркою зв'язків, а слугують для окреслення логіки економічних чинників, які далі аналізуються кількісно в Розділі 4.

Середня номінальна заробітна плата є найбільш стандартизованим індикатором матеріального добробуту населення в регіональному розрізі. У 2015 р. діапазон між мінімальним і максимальним значенням по 23 областях становив від 3 279 грн (Тернопільська) до 7 063 грн (м. Київ) – різниця більш ніж удвічі⁴⁹. До 2020 р. абсолютні значення суттєво зросли через номінальне підвищення мінімальної зарплати та загальну інфляцію: від 9 861 грн (Волинська) до 17 494 грн (м. Київ). При цьому відносна ієрархія регіонів між роками залишилася загалом стабільною: регіони з вищою зарплатою у 2015 р. зберегли свої позиції і у 2020 р. (див. Рис. 5)

⁴⁹ Середня заробітна плата (жовтень 2015 р.). *Мінфін*.
URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2015/>

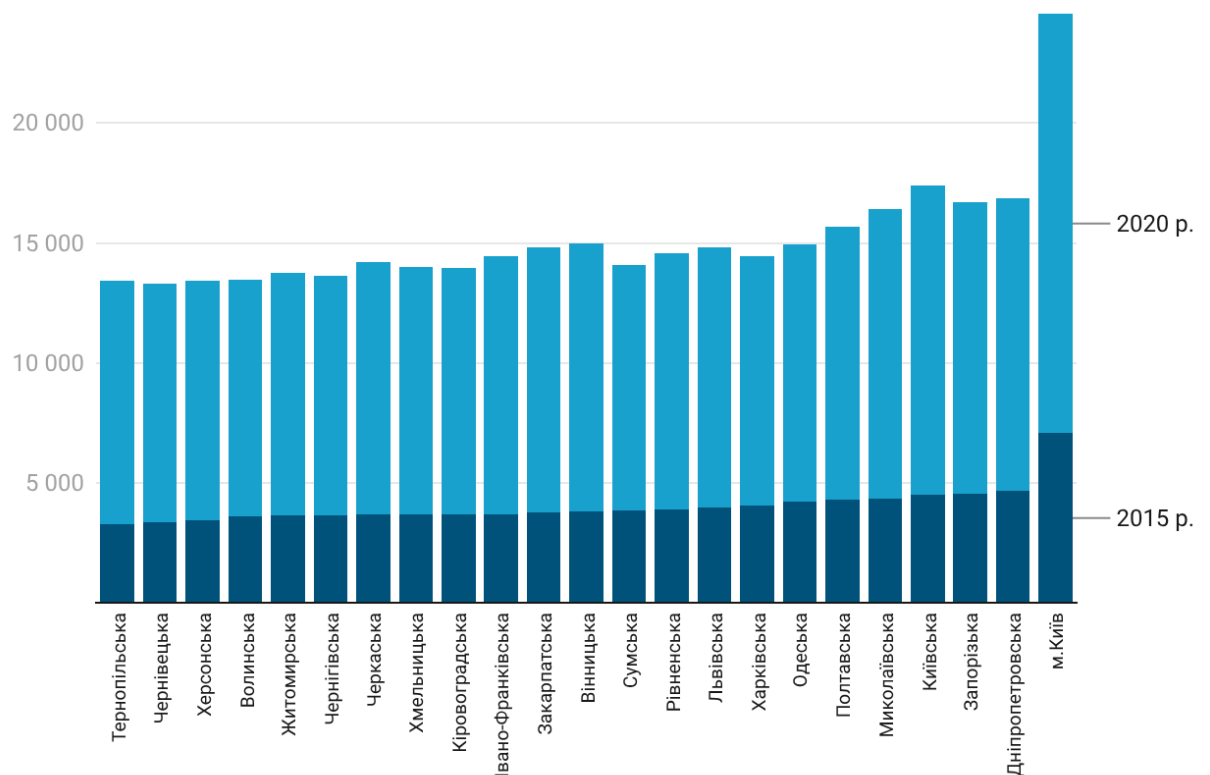

Рис. 3.1. Середня номінальна заробітна плата по областях України, у жовтні 2015 і 2020 рр. (грн)

Джерело: складено авторкою за даними Держстату.

Географічний розподіл зарплати засвідчує помітну нерівномірність економічного розвитку між регіонами. Найвищі значення концентруються у Києві, Київській, Дніпропетровській, Запорізькій і Харківській областях, тобто в найбільших промислових і адміністративних центрах. Натомість найнижчі зарплати характерні для переважно аграрних областей Заходу і Центру: Тернопільської, Чернівецької, Херсонської, Вінницької. Це свідчить, що географія зарплат в Україні значною мірою пов'язана з концентрацією промислових, адміністративних і сервісних функцій у великих регіональних центрах, тоді як менш урбанізовані та аграрніші області мають нижчі середні показники оплати праці.

Однак порівняння цього розподілу з даними про явку виявляє парадоксальну закономірність: регіони з найвищою зарплатою – Дніпропетровська (42,99% у 2015), Запорізька (44,51%), Харківська (44,43%), м. Київ (41,87%) демонструють явку нижче середньонаціональної (46,61%). Натомість регіони з нижчими доходами, наприклад, Тернопільська (56,48%), Львівська (56,31%), Волинська

(55,29%) мають найвищу явку. Це спостереження суперечить прямолінійному прогнозу ресурсної моделі і вказує на те, що зв'язок між матеріальним добробутом і електоральною участю є складнішим, ніж лінійна позитивна кореляція. Статистична перевірка цього зв'язку здійснюється в підрозділі 4.1.

Рівень безробіття є другим ключовим економічним індикатором регіонального потенціалу участі. На відміну від зарплати, яка відображає рівень матеріального добробуту, безробіття характеризує структуру зайнятості та відчуття економічної стабільності населення, і теоретично може впливати на явку як у напрямку її пригнічення, так і стимулювання.

У 2015 р.⁵⁰ рівень безробіття варіювався від 6,4% (Київська) до 12,1% (Полтавська). У 2020 р. діапазон залишився подібним: від 6,2% (Харківська) до 12,7% (Кіровоградська). Важливо, що між роками зміни були відносно невеликими, більшість областей зберегли свої відносні позиції, що свідчить про структурну, а не циклічну природу регіональних відмінностей у зайнятості. (див. Рис. 6)

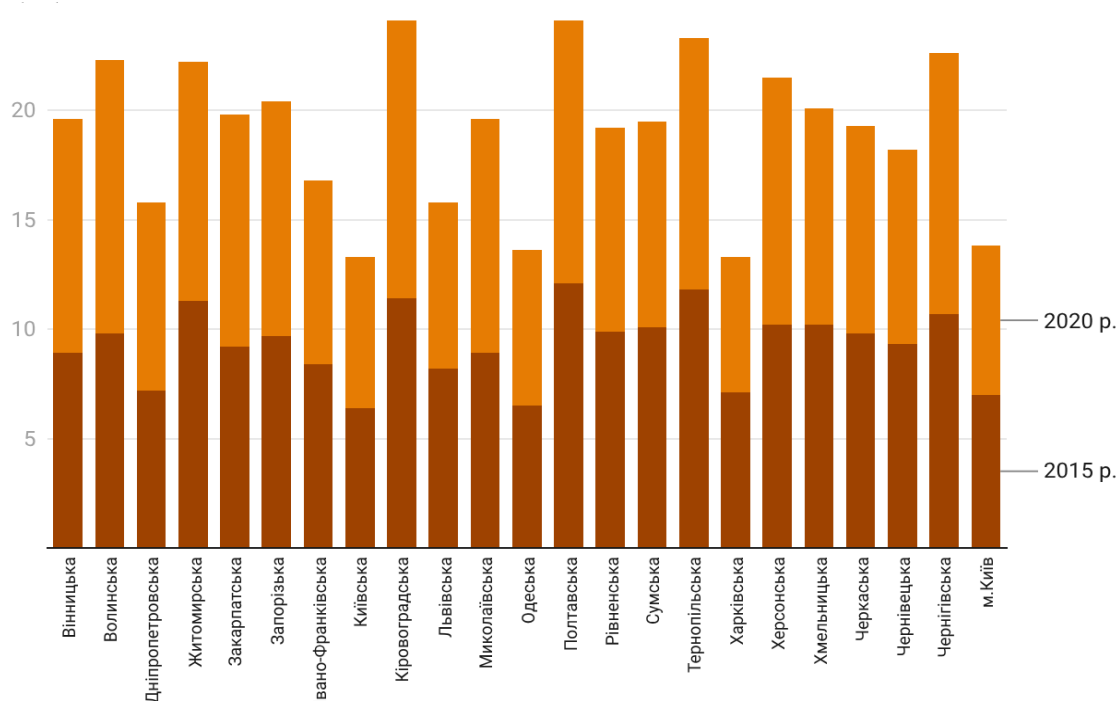

Рис. 3.2. Рівень безробіття населення по областях України, річні дані за 2015 і 2020 рр., (%)

Джерело: складено авторкою за даними Держстату.

⁵⁰ Державна служба статистики України. 178. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) по регіонах (річні дані). Data.gov.ua. URL: <https://data.gov.ua/dataset/324841ad-9c5f-4817-8c6e-a633c711d4e3/resource/72318801-b324-41c0-9c3e-20ba3c79ee90>

Географічно безробіття розподілене значно рівномірніше між регіонами, ніж зарплата. Якщо регіональні відмінності в рівні зарплати мають виражений характер за лінією Схід–Захід, то безробіття не виявляє такої чіткої просторової логіки: високі показники зафіксовано як у Полтавській і Кіровоградській (Центр), так і у Волинській та Тернопільській (Захід), тоді як низькі у Київській, Харківській (Схід) і Одеській (Південь). Це означає що безробіття є переважно структурним чинником локальної економіки, а не регіонально-культурним феноменом.

Показово, що простий зв'язок «чим нижче безробіття, тим вища явка» не підтверджується навіть на описовому рівні. Полтавська область у 2015 р. мала найвищий рівень безробіття серед усіх 23 областей (12,1%), проте виявляла явку вище середньонаціональної – 48,99%. Натомість Харківська з одним із найнижчих показників безробіття (7,1%) мала явку лише 44,43%, тобто нижче середнього. Аналогічний патерн простежується і у 2020 р.: Кіровоградська з найвищим безробіттям (12,7%) показала явку 35,29%, тоді як Харківська з найнижчим безробіттям (6,2%) – лише 32,33%. Таким чином, в обох роках регіони з вищим безробіттям не демонструють систематично нижчої явки, що свідчить про те, що зайнятість впливає на участь не прямо, а через щонайменше два конкуруючих механізми. По-перше, через ресурсний механізм: вище безробіття обмежує матеріальні можливості і знижує відчуття економічної спроможності впливати на ситуацію, що пригнічує участь. По-друге, через механізм невдоволення: економічна депривація може підвищувати мотивацію до участі як способу вираження незадоволення чинною владою або локальною соціально-економічною ситуацією. Залежно від того, який із механізмів переважає в конкретному регіоні і конкретному електоральному циклі, безробіття може як знижувати, так і підвищувати явку, що й пояснює відсутність однозначного лінійного зв'язку на описовому рівні.

Окремо варто відзначити що у 2020 р. вплив безробіття на явку міг бути ускладнений фоном пандемії: обмеження зайнятості внаслідок карантину були нерівномірними між галузями і регіонами, що потенційно змінило структуру цього зв'язку порівняно з 2015 р.

Міграційний приріст (різниця між кількістю прибулих і вибулих у межах внутрішньої міграції) є специфічним чинником електоральної участі, який може

опосередковано впливати на рівень явки через зміну реального складу електорату. Теоретично, інтенсивний відтік населення здатний призводити до поступового розриву між фактичною чисельністю населення і кількістю зареєстрованих виборців, оскільки частина мігрантів може не змінювати місця реєстрації після переїзду. Це потенційно завищує базу виборців у регіонах-донорах і знижує розрахункову явку. Водночас міграційне сальдо є лише опосередкованим індикатором цього процесу: воно не фіксує безпосередньо, чи змінили мігранти виборчу адресу, і не враховує тих, хто проголосував за новим місцем проживання. Тому цей чинник використовується в дослідженні як один із можливих структурних чинників, що може пояснювати частину регіональної варіації явки, а не як пряма міра невідповідності електоральних списків. (див. Рис. 7).

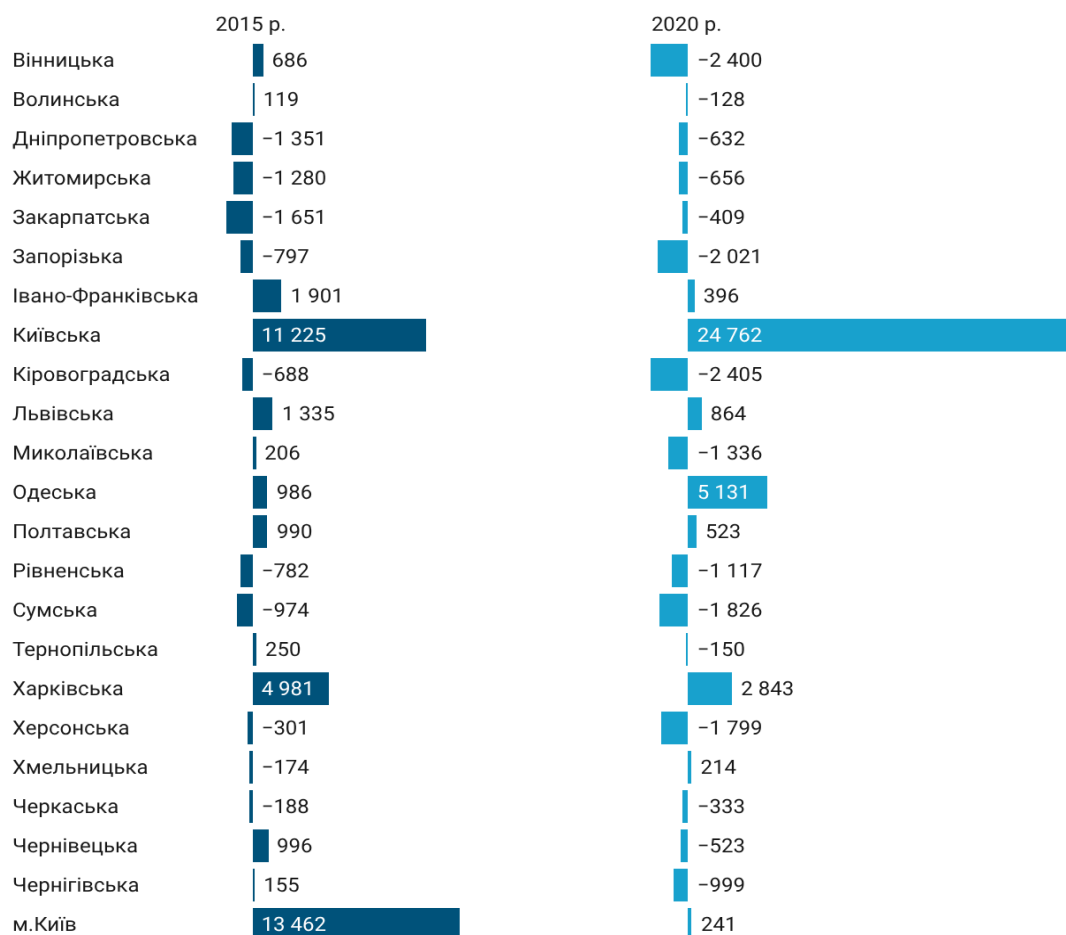

Рис. 3.3. Міграційний приріст по областях України на 100 тис. населення, 2015 і 2020 рр.

Джерело: розраховано і складено авторкою за даними Державної міграційної служби України.

Дані датасету виявляють стійку асиметрію: у 2015 р. від'ємний міграційний приріст мали 10 із 23 областей⁵¹, у 2020 р. вже 15⁵². Найбільший позитивний приріст у обидва роки зафіксовано в Київській області (11 225 і 24 762 осіб відповідно) і м. Київ (13 462 і 241 осіб). Харківська область також стабільно приваблює населення (4 981 і 2 843 осіб). Натомість стабільний відтік характерний для Кіровоградської, Сумської, Житомирської, Херсонської і Черкаської областей.

Аналітично важливим є те, що регіони з найбільшим позитивним міграційним приростом (Київська і Харківська) мають нижчу явку, ніж можна було б очікувати виходячи з їхніх економічних показників. Це узгоджується з теоретичним аргументом про те, що приплив населення створює «розрив» між новими мешканцями і місцевою політичною ідентичністю: нові жителі менш укорінені в локальне громадянське середовище і, відповідно, менш мотивовані до участі в місцевих виборах.

Водночас загострення міграційного відтоку в більшості областей між 2015 і 2020 рр. могло стати одним із чинників загального падіння явки на 9,73 в.п., поруч із пандемічним ефектом і зниженням мобілізаційного імпульсу. Перевірка цього зв'язку на рівні кореляційного аналізу здійснюється в Розділі 4

Сукупний аналіз трьох економічних індикаторів виявляє, що жоден із них не діє ізольовано і що їхній зв'язок із явкою є нелінійним і опосередкованим. Регіони з найвищими доходами не є найактивнішими з погляду явки, навпаки, регіони з нижчим рівнем зарплати, зокрема західні, демонструють вищу електоральну активність. Це спостереження вказує на те, що матеріальні ресурси самі по собі не є достатнім поясненням регіональних відмінностей у рівні електоральної участі і що поряд із економічними чинниками діють інші структурні змінні, зокрема урбанізація та конкурентність місцевих виборів,

⁵¹ Міграційний профіль України 2011–2015. Державна міграційна служба України. Київ, 2016. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf

⁵² Міграційний профіль України 2020. Державна міграційна служба України. Київ, 2021. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf

виміряна через ефективну кількість партій, які розглядаються в наступних підрозділах.

3.2. Соціальні та інституційні чинники: урбанізація і фрагментація партійного представництва

Поряд із матеріальними ресурсами, розглянутими в попередньому підрозділі, на рівень електоральної участі впливають соціальні та інституційні характеристики регіону. У межах наявних даних цей підрозділ аналізує два чинники: рівень урбанізації як соціально-структурний індикатор і ефективну кількість партій в обласній раді як показник фрагментації партійного представництва. Хоча цей показник не вимірює передвиборчу конкурентність напряду, він дає змогу описати політичну структуру регіону після виборів і порівняти, наскільки різними були моделі партійного представництва в обласних радах. Обидва чинники є операціоналізованими змінними датасету і підлягають кількісному тестуванню в Розділі 4.

Рівень урбанізації, тобто частка міського населення від загальної чисельності⁵³, є одним із найбільш стандартизованих соціальних індикаторів у порівняльних дослідженнях політичної участі. Відповідно до ресурсного підходу, вищий рівень урбанізації має підвищувати явку через три механізми: ширший доступ до інформації про політику, більш розвинену інфраструктуру громадянського суспільства і вищий середній рівень освіти міського населення. Водночас логіка соціального капіталу, зокрема в інтерпретації Р. Патнема⁵⁴, дозволяє припустити протилежний ефект: у великих і більш анонімних соціальних середовищах формальні ресурси участі можуть поєднуватися зі слабшими горизонтальними зв'язками, нижчою локальною вкоріненістю та меншою мотивацією до участі саме в місцевих виборах.

⁵³ Частка міського населення розрахована як відношення чисельності міського населення до загальної чисельності наявного населення області станом на 1 січня відповідного року. Джерело: Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 р.

URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/zb_nas_14.pdf

Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 р.

URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf

⁵⁴ Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6, № 1. P. 65–78. URL: https://www.csun.edu/~rdavids/350fall08/350readings/Putnam_Bowling_Alone.pdf

Map of the Republic of Serbia showing the percentage of the population aged 65 and over by municipality in 2011. The map uses a color scale from light blue (36.77%) to dark blue (100%). The highest percentages are in the eastern part of the country, particularly in the municipalities of Novi Sad (80.31%) and Zrenjanin (83.52%). The lowest percentages are in the western part, particularly in the municipalities of Zlatibor (36.77%) and Zlatibor (42.48%).

Municipality	Percentage (%)
Zlatibor	36,77
Zlatibor	42,48
Zlatibor	43,22
Zlatibor	44,17
Zlatibor	47,31
Zlatibor	51,86
Zlatibor	55,83
Zlatibor	58,53
Zlatibor	60,49
Zlatibor	61,75
Zlatibor	61,34
Zlatibor	62,52
Zlatibor	63,85
Zlatibor	66,44
Zlatibor	67,89
Zlatibor	68,13
Zlatibor	76,95
Zlatibor	80,31
Zlatibor	83,52
Zlatibor	100

Джерело: розраховано і складено авторкою за даними Держстату.

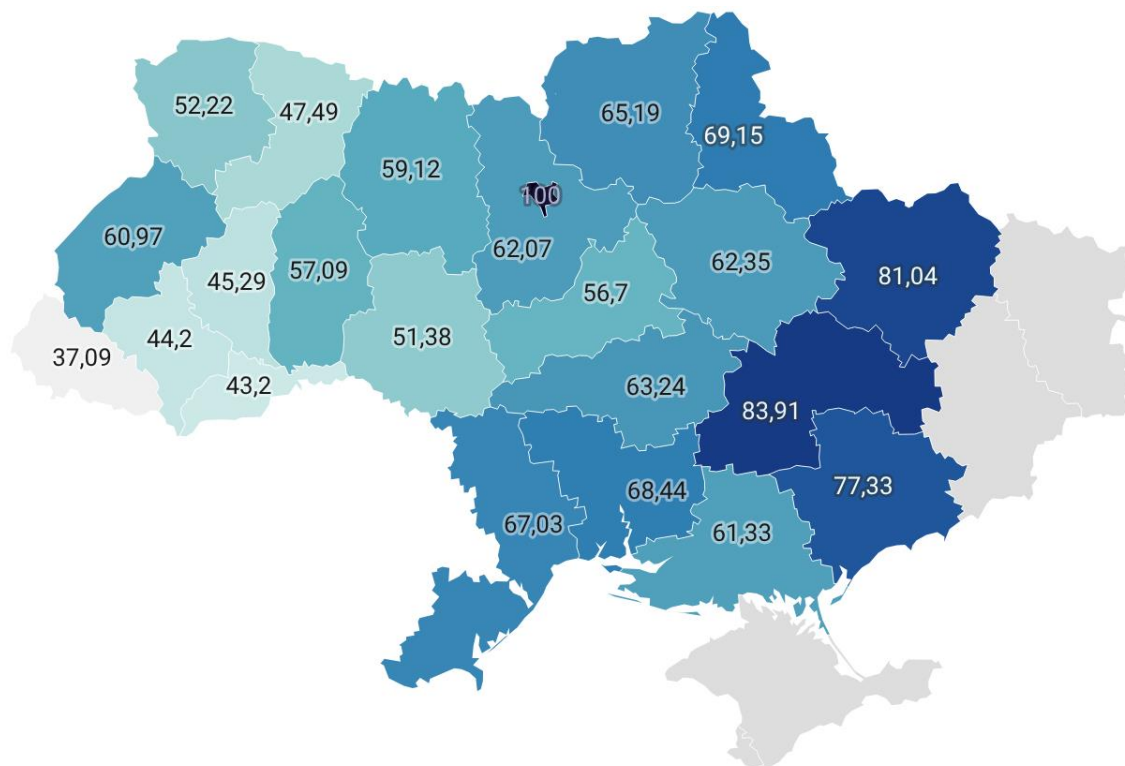

Рис. 3.5. Частка міського населення по областях України 2020 р., (%)

Джерело: розраховано і складено авторкою за даними Держстату.

Порівняння даних за 2015 і 2020 рр. свідчить про високу стабільність просторового розподілу урбанізації. Зміни показників були мінімальними, а відносні позиції областей практично не змінилися (Рис. 3.5.).

Географічний розподіл урбанізації виявляє помітну оберненість до розподілу явки, і це принципово важливе спостереження. Найбільш урбанізовані регіони (Дніпропетровська (83,52%), Харківська (80,31%), Запорізька (76,95%)) виявляють явку нижче середньонаціональної. Натомість найменш урбанізовані, тобто Закарпатська (36,77%), Тернопільська (44,17%), Івано-Франківська (43,22%), мають одні з найвищих показників явки. Це спостереження суперечить прямолінійному прогнозу ресурсного підходу і дозволяє припустити, що в українському контексті ефект слабшої локальної вкоріненості у великих містах може частково нівелювати ресурсні переваги урбанізації. Перевірка того, який із двох ефектів переважає в українському контексті, здійснюється через кореляційний аналіз у підрозділі 4.2.

Важливо також відзначити, що між 2015 і 2020 рр. рівень урбанізації змінився мінімально по більшості областей, що означає, що цей чинник не може

пояснити падіння явки між виборами. Урбанізація є стабільним структурним чинником, який пояснює міжрегіональні відмінності в рівні явки, але не їхню динаміку.

Ефективна кількість партій в обласній раді (ЕКП)⁵⁵ є операціоналізацією інституційного чинника участі – фрагментації партійного представництва. Вона враховує не лише кількість партій, представлених у раді, а й відносну вагу кожної з них у мандатному розподілі. Вища ЕКП свідчить про менш концентровану структуру партійного представництва, коли мандати розподілені між кількома політично значущими силами, а не зосереджені в руках однієї або двох партій. Теоретично такий показник може бути пов'язаний з електоральною участю у двох різних напрямках: з одного боку, ширше партійне представництво може посилювати відчуття політичного вибору; з іншого надмірна фрагментація може ускладнювати сприйняття відповідальності партій і знижувати зрозумілість місцевої політики для виборця.

Спираючись на логіку структури політичних можливостей, розглянуту в підрозділі 1.2 через підходи С. Таррова та Ч. Тіллі, можна припустити, що вища конкурентність виборів посилює не лише мотивацію виборців, а й мобілізаційну активність партій. Там, де результат виборів є менш визначеним, політичні сили мають більше стимулів активно працювати з виборцями, проводити кампанії та використовувати локальні мережі підтримки. Тому ефективна кількість партій може бути пов'язана з явкою не прямо, а через рівень партійної мобілізації в конкретному регіоні.

У 2015 р. ЕКП по 23 областях варіювалася від 3,69 (м. Київ) до 8,91 (Полтавська). У 2020 р. від 3,52 (Вінницька) до 8,29 (Житомирська). Ці значення свідчать про суттєву регіональну диференціацію конкурентності: деякі обласні

⁵⁵ Ефективна кількість партій розрахована за індексом Лааксо–Таагепери: $ЕКП = 1 / \sum p_i^2$, де p_i – частка мандатів i -ї партії в обласній раді. До розрахунку включено лише партії, які отримали мандати; для виборів 2015 р. самовисуванці виключені з бази розрахунку як непартійні актори. Джерела: Центральна виборча комісія України. Результати виборів депутатів обласних рад 25 жовтня 2015 р. URL: https://cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm003pt001f01=100pt00_t001f01=100.html
Центральна виборча комісія України. Результати виборів депутатів обласних рад 25 жовтня 2020 р. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm002pt001f01=695pt00_t001f01=695.html

ради обиралися в умовах реальної багатопартійної змагальності, тоді як інші при явному домінуванні однієї партії (див. Додаток 1.)

Між 2015 і 2020 рр. фрагментарність суттєво змінилася в ряді областей. Найбільше зростання ЕКП зафіксовано в Закарпатській (+2,55), Житомирській (+2,03) і м. Київ (+1,91), тобто там, де у 2020 р. не було домінуючої партії і мандати розподілилися між кількома відносно рівними гравцями. Найбільше падіння конкурентності у Вінницькій (−1,94), Київській (−1,93) і Полтавській (−2,18), де «Українська стратегія Гройсмана» або «Слуга народу» отримали непропорційно велику частку мандатів.

Попереднє порівняння значень ЕКП з даними явки виявляє відсутність очевидного позитивного зв'язку. Полтавська область у 2015 р. мала найвищу ЕКП (8,91) і водночас явку 48,99%, що є вище середнього, але не є максимальною. М. Київ у 2015 р. мав найнижчу ЕКП (3,69) і явку 41,87%, що нижче середнього. Харківська у 2015 р. також мала низьку ЕКП (4,01) і одну з найнижчих явок (44,43%). Це дає підстави припускати, що зв'язок між фрагментацією партійного представництва і явкою є непрямим і не може бути пояснений лише інституційним чинником без урахування соціально-економічного контексту регіону. Статистична перевірка цього зв'язку здійснюється в підрозділі 4.1.

Порівняння двох розглянутих чинників виявляє, що урбанізація і конкурентність виборів мають різну аналітичну природу і, відповідно, різні механізми впливу на явку. Урбанізація є стабільним структурним чинником, що пояснює стійкі міжрегіональні відмінності і практично не змінюється між виборами. Фрагментація є більш динамічним чинником, що залежить від конкретного виборчого циклу і може суттєво змінюватися між виборами залежно від партійної системи і розподілу електоральних симпатій. Ця відмінність є важливою для інтерпретації результатів кількісного аналізу: якщо урбанізація потенційно пов'язана зі стійкими міжрегіональними відмінностями в рівні явки, то фрагментація може бути важливішою для пояснення її динаміки, тобто того, чому явка впала більше в одних регіонах, ніж в інших.

РОЗДІЛ IV. РЕГІОНАЛЬНІ ПАТЕРНИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА ЇХ ДИНАМІКА

4.1. Дані, змінні та аналітична стратегія дослідження

Емпіричний аналіз цього дослідження ґрунтується на кількісних даних по 23 областях України за два часові зрізи (2015 і 2020 рр.). Операціоналізація залежної і незалежних змінних здійснена в підрозділі 1.3, у цьому підрозділі описується джерельна база (див. Таблиця 4.1), аналітична стратегія, послідовність застосованих методів і ключові обмеження, які необхідно враховувати при інтерпретації результатів. Повний масив даних, використаний для проведення статистичного аналізу, наведено в Додатку 2.

Таблиця 4.1

Змінні та джерела даних дослідження

Змінна	Роки	Джерело
Явка на місцевих виборах	2015, 2020	Центральна виборча комісія України
Середня номінальна заробітна плата	2015, 2020	Мінфін за даними Держстату України
Рівень безробіття	2015, 2020	Держстат України
Міграційний приріст	2015, 2020	Державна міграційна служба України
Рівень урбанізації	2015, 2020	Держстат України
Ефективна кількість партій	2015, 2020	Власний розрахунок за результатами виборів до обласних рад за даними ЦВК

Джерело: складено авторкою.

Одиницею аналізу є **область** як базова адміністративна одиниця регіонального рівня в Україні. З аналізу виключено Донецьку і Луганську області через неповноту та непорівнянність даних: у 2015 р. вибори проводилися лише на підконтрольних Україні частинах цих областей, а у 2020 р. вибори до обласних рад там не проводилися взагалі, що унеможливило розрахунок ЕКП і коректне порівняння між роками. АР Крим і м.Севастополь не включені через окупацію. Таким чином, $N = 23$.

Два часові зрізи 2015 і 2020 рр. аналізуються як окремі моделі, а не як панельні дані. Це рішення обґрунтоване двома причинами. По-перше, номінальна зарплата без урахування інфляції не дозволяє прямо порівнювати рівень добробуту між роками, змінна використовується як індикатор відносного соціально-економічного становища регіону в межах одного часового зрізу. По-друге, реформа децентралізації між 2015 і 2020 рр. суттєво змінила інституційний контекст місцевих виборів (повноваження, ресурси і значущість місцевого самоврядування), що унеможливлює коректне об'єднання двох років в одну модель без додаткових контрольних змінних.

Дані для аналізу зібрані з офіційних відкритих джерел окремо для кожного часового зрізу. **Явка на місцевих виборах 2015 р.** зі зведеної інформації ЦВК про кількість виборців, які отримали бюлетені, станом на 26.10.2015⁵⁶.

Явка на місцевих виборах 2020 р. визначалася на основі оприлюднених Центральної виборчої комісії відомостей про підсумки голосування 25 жовтня 2020 р.⁵⁷ Варто також зазначити, ці дані не мають офіційного характеру, оскільки відповідно до постанови Центральної виборчої комісії від 20 жовтня 2020 р. №404 інформація надходила до ЦВК від органів ведення Державного реєстру виборців, які, своєю чергою, отримували її від територіальних виборчих комісій різними засобами зв'язку, зокрема телефоном та електронною поштою.

Середня номінальна заробітна плата є основним індикатором матеріального добробуту населення регіону. Використовуються дані Державної служби статистики України, опубліковані веб-порталі Міністерства фінансів за жовтень 2015 р.⁵⁸ і жовтень 2020 р.⁵⁹, тобто місяць проведення місцевих виборів в обидва роки, що забезпечує максимальну часову відповідність між залежною і незалежною змінними. Оскільки зарплата є номінальною, пряме порівняння між 2015 і 2020 рр. є некоректним через інфляцію. Тому змінна використовується

⁵⁶ Центральна виборча комісія. Зведена інформація про кількість виборців, які отримали бюлетені на виборчих дільницях станом на 26.10.2015 09:55. Звіт №1330. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/yavka_po_reg_vm_2015.pdf

⁵⁷ Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88 %. *Юридична газета*. 26 жовтня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yavka-viborciv-na-miscevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688-.html>

⁵⁸ Середня заробітна плата (2015). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2015/>

⁵⁹ Середня заробітна плата (2020). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2020/>

виключно в окремих моделях для кожного року, як індикатор відносного соціально-економічного становища регіону в межах одного часового зрізу, а не для міжрічного порівняння.

Рівень безробіття операціоналізується як частка безробітного населення у віці 15–70 років, розрахована за методологією Міжнародної організації праці (річні дані⁶⁰ за 2015 і 2020 рр.)⁶¹. Методологія МОП є міжнародним стандартом і забезпечує зіставність між регіонами.

Міграційний приріст на 100 тис. населення операціоналізується як різниця між кількістю прибулих і вибулих у межах внутрішньої міграції, нормалізована на чисельність населення регіону за формулою: (прибулі - вибулі) / населення × 100 000. Нормалізація є необхідною для коректного міжрегіонального порівняння, оскільки абсолютні значення міграції залежать від розміру регіону. Від'ємне значення означає міграційний відтік, позитивне – приплив. Вихідні дані про кількість прибулих і вибулих по областях за 2015 і 2020 рр. взято з Міграційних профілів України, підготовлених Державною міграційною службою України на основі даних Держстату^{62 63}.

Ефективна кількість партій в обласній раді розрахована авторкою за індексом Лааксо–Таагепери: $EKP = 1 / \sum p_i^2$, де p_i – частка мандатів партії від загальної кількості депутатів ради. Вихідні дані про розподіл мандатів зібрані з офіційного сайту ЦВК України окремо для кожної з 23 обласних рад за результатами виборів 25 жовтня 2015 р. і 25 жовтня 2020 р. До розрахунку включено лише партії, що отримали мандати. Для м. Київ використано дані Київської міської ради, вибори до якої відбувалися одночасно з виборами до обласних рад.

⁶⁰ Щомісячні регіональні дані за методологією МОП не публікуються Держстатом, тому використовуються річні середні значення, що є стандартною практикою в регіональних порівняльних дослідженнях.

⁶¹ Державна служба статистики України. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) по регіонах (річні дані). URL: <https://data.gov.ua/dataset/324841ad-9c5f-4817-8c6e-a633c711d4e3/resource/72318801-b324-41c0-9c3e-20ba3c79ee90>

⁶² Міграційний профіль України 2011–2015. Державна міграційна служба України. Київ, 2016. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf

⁶³ Міграційний профіль України 2020. Державна міграційна служба України. Київ, 2021. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf

Аналіз здійснюється у чотири послідовні етапи відповідно до дослідницьких гіпотез, сформульованих у підрозділі 1.2.

Перший етап – описова статистика. Для кожної змінної розраховуються середнє значення, мінімум, максимум, медіана і стандартне відхилення по 23 областях. Це дозволяє оцінити загальний рівень і розмах варіації кожного показника та виявити потенційні викиди перед основним аналізом.

Другий етап – кореляційний аналіз. Для оцінки зв'язку між залежними і незалежними змінними використовується коефіцієнт кореляції Пірсона. Аналіз проводиться окремо для двох зрізів: кореляційна матриця для 2015 р. і кореляційна матриця для 2020 р. Додатково розраховується кореляція між зміною явки (`turnout_change`) і всіма змінними для перевірки гіпотези 1 про те, чи пов'язані соціально-економічні та інституційні характеристики регіону з динамікою падіння участі між виборами. Для перевірки зв'язку між ЕКП і явкою без проблеми зворотної причинності використовується кореляція між ЕКП 2015 р. і явкою 2020 р., оскільки фрагментація партійного представництва після виборів 2015 р. хронологічно передуює виборам 2020 р. Порогом статистичної значущості прийнято $p < 0,05$; результати з $p < 0,01$ і $p < 0,001$ інтерпретуються як більш надійні.

Третій етап – проста лінійна регресія. Для змінних, що виявляють статистично значущий кореляційний зв'язок із явкою, будується проста лінійна регресійна модель, окремо для 2015 і 2020 рр. Регресія дозволяє оцінити не лише наявність зв'язку, а й його силу і напрям у вигляді конкретного коефіцієнта: на скільки відсоткових пунктів змінюється явка при зміні незалежної змінної на одну одиницю. З огляду на обмежену кількість спостережень ($N=23$) множинна регресія не застосовується, включення більш ніж двох-трьох незалежних змінних в одну модель є методологічно ризикованим через проблему перенавчання.

Четвертий етап – кластерний аналіз. Для побудови типології регіонів за соціально-економічними і інституційними характеристиками використовується метод K-Means Clustering. Аналіз проводиться окремо для 2015 і 2020 рр. на

основі стандартизованих значень незалежних змінних. Стандартизація є необхідною оскільки змінні вимірюються в різних одиницях. Кількість кластерів встановлена на рівні трьох як оптимальна для вибірки з 23 спостережень. Після визначення кластерів для кожного з них розраховується середня явка, що дозволяє з'ясувати, чи відрізняються типологічні групи регіонів за рівнем електоральної участі.

Зведена описова статистика по всіх змінних наведена в Таблиці 4.2 та детально розглядається в підрозділі 4.2.

Аналіз має п'ять ключових обмежень. Одне з них – це мала кількість спостережень. $N=23$ є достатнім для кореляційного аналізу і базової описової статистики, але обмежує можливості регресійного моделювання. З цієї причини застосовується лише проста лінійна регресія, а не множинна.

Друге обмеження стосується ЕКП як змінної. Ефективна кількість партій вимірює фрагментацію партійного представництва після виборів, а не конкурентність виборчої кампанії. Для уникнення проблеми зворотної причинності в аналізі використовується ЕКП 2015 р. як предиктор явки_2020. У синхронному аналізі (ЕКП 2015 р. → явка 2015 р., ЕКП 2020 р. → явка 2020 р.) кореляції інтерпретуються виключно як описові асоціації без причинно-наслідкових висновків.

Третє обмеження стосується використання зміни явки як залежної змінної. Зміна явки розрахована як різниця: явка_2020 – явка_2015. Це означає що вихідний рівень явки 2015 математично входить у формулу залежної змінної. Відповідно, висока від'ємна кореляція між зміною явки і явкою_2015 ($r=-0,721$, $p<0,001$) є частково ефектом, зумовленим конструкцією змінної: регіони з вищою явкою у 2015 мають більший простір для падіння і, відповідно, більшу від'ємну різницю, незалежно від реального впливу будь-яких чинників. Тому кореляція між зміною явки і явкою 2015 р. інтерпретується в цьому дослідженні з обережністю, як свідчення того, що регіональні відмінності у явці між 2015 і

2020 рр. частково згладилися , а не як доказ причинно-наслідкового впливу вихідного рівня активності на її динаміку.

Четверте обмеження – відсутність даних про неелекторальні форми участі у зіставному регіональному розрізі за обидва роки. Висновки стосуються виключно електоральної участі.

4.2. Результати кількісного аналізу: кореляції, регресія та типологія регіонів

У цьому підрозділі послідовно представлені результати описової статистики, кореляційного аналізу, простої лінійної регресії та кластеризації. Інтерпретація результатів у зв'язку з гіпотезами і динаміка між підперіодами розглядаються в підрозділі 4.3.

Середня явка по 23 областях становила 47,76% у 2015 р. і 37,48% у 2020 р. Розмах варіації явки є суттєвим в обох роках: від 37,41% (Херсонська) до 56,48% (Тернопільська) у 2015 р. і від 32,02% (Миколаївська) до 44,68% (Тернопільська) у 2020 р. Зміна явки варіюється від -14,02 до -5,02 в.п., усі регіони втратили електоральну активність, але з різною інтенсивністю. Стандартне відхилення явки є вищим у 2015 р. (5,14 в.п.) ніж у 2020 р. (3,77 в.п.), що свідчить про те, що регіональні відмінності у явці між 2015 і 2020 рр. частково скоротилися.

Середня зарплата зросла з 4 028 грн у 2015 р. до 11 099 грн у 2020 р., що відображає номінальне зростання через підвищення мінімальної зарплати та інфляцію, а не реальне зростання добробуту. Рівень безробіття залишився стабільним: 9,3% у 2015 і 9,7% у 2020. Урбанізація практично не змінилася: 60,9% у 2015 і 61,6% у 2020, що підтверджує її статус стабільного структурного чинника. ЕКП стабільна в середньому (5,80 у 2015 і 5,80 у 2020), однак розмах варіації є значним: від 3,69 до 8,91 у 2015 і від 3,52 до 8,29 у 2020, що свідчить про помітні регіональні відмінності у рівні фрагментації партійного представництва (див. Таблиця 4.2).

Описова статистика змінних дослідження

	Мін.	Макс.	Середнє	SD
Явка 2015 р.	37,41	56,48	47,75	5,13
Явка 2020 р.	32,02	44,68	37,47	3,76
Зміна явки 2015-2020 рр.	-14,02	-5,02	-10,28	2,46
Зарплата 2015 р.	3279	7063	4027,48	762,53
Зарплата 2020 р.	9861	17494	11099,00	1625,69
Безробіття 2015 р.	6,40	12,10	9,30	1,66
Безробіття 2020 р.	6,20	12,70	9,74	1,92
Урбанізація 2015 р.	36,77	100,00	60,91	14,71
Урбанізація 2020 р.	37,09	100,00	61,55	14,61
ЕКП 2015 р.	3,69	8,91	5,79	1,17
ЕКП 2020 р.	3,52	8,29	5,79	1,08
Міграційний приріст 2015 р.	-131,37	651,31	53,35	179,51
Міграційний приріст 2020 р.	-254,35	1400,61	19,43	317,47

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Результати кореляційного аналізу Пірсона наведені в Таблицях 4.3. і 4.4. З усіх незалежних змінних статистично значущий зв'язок із явкою демонструє лише урбанізація, в обох роках і з однаковим знаком. Повні результати кореляційного аналізу наведено в Додатку 3 та Додатку 4 відповідно.

У 2015 р. кореляція між урбанізацією і явкою становить $r=-0,606$ ($p=0,002$): вища частка міського населення стійко асоціюється з нижчою явкою. Зарплата виявляє від'ємну кореляцію ($r=-0,398$, $p=0,060$), тобто на межі статистичної

значущості, що вказує на тенденцію, але не дозволяє робити висновки. Безробіття має позитивну, але незначущу кореляцію ($r=+0,279$, $p=0,198$). ЕКП і міграційний приріст не демонструють значущого зв'язку з явкою (див. Таблицю 4.3.)

Таблиця 4.3

Кореляція явки 2015 р. з незалежними змінними

Змінна	r	p-value
Зарплата 2015	-0,398	0,060
Безробіття 2015	0,279	0,198
Урбанізація 2015	-0,606**	0,002
ЕКП 2015	0,338	0,115
Міграційний приріст 2015	-0,018	0,936

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

У 2020 р. картина відтворює логіку 2015 р.: урбанізація залишається єдиною змінною, що виявляє статистично значущий зв'язок із явкою ($r=-0,595$, $p=0,003$). Зарплата послабила зв'язок ($r=-0,292$, $p=0,176$) і втратила навіть граничну значущість. Безробіття зберігає позитивний незначущий зв'язок ($r=+0,248$, $p=0,255$). ЕКП і міграція залишаються незначущими (див. Таблицю 4.4).

Таблиця 4.4

Кореляція явки 2020 р. з незалежними змінними

Змінна	r	p-value
Зарплата 2020	-0,292	0,176
Безробіття 2020	0,248	0,255
Урбанізація 2020	-0,595	0,003
ЕКП 2020	0,135	0,540
Міграційний приріст 2020	0,006	0,978

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Отже, кореляційний аналіз показує, що серед незалежних змінних лише урбанізація має статистично значущий зв'язок із явкою в обох роках. Інші соціально-економічні та інституційні показники не виявляють значущих асоціацій.

Оскільки урбанізація є єдиною змінною зі значущим зв'язком із явкою, для неї побудовані дві регресійні моделі, окремо для 2015 і 2020 рр. Повні результати регресійного аналізу наведено в Додатку 5 та 6 відповідно .

Модель 2015: $\text{явка} = 60,636 - 0,211 \times \text{урбанізація}$ ($R^2=0,367$, $F=12,166$, $p=0,002$). Урбанізація пояснює 36,7% варіації явки між регіонами. Коефіцієнт $B=-0,211$ означає, що кожен додатковий відсоток міського населення знижує явку на 0,211 в.п. (див. Додаток 5)

Модель 2020: $\text{явка} = 46,918 - 0,153 \times \text{урбанізація}$ ($R^2=0,354$, $F=11,484$, $p=0,003$). Урбанізація пояснює 35,4% варіації явки. Коефіцієнт $B=-0,153$ дещо слабший ніж у 2015. (див. Додаток 6)

Обидві моделі є статистично значущими і підтверджують стійкий негативний зв'язок урбанізації із явкою. Між роками пояснювальна сила моделі дещо знизилася (R^2 з 0,367 до 0,354), а коефіцієнт послабився (з $-0,211$ до $-0,153$), що може свідчити про зростання ролі інших чинників у 2020 р., зокрема пандемії.

Кластерний аналіз методом K-Means ($K=3$) проведено окремо для 2015 і 2020 рр. на основі стандартизованих значень п'яти незалежних змінних. Результати дозволяють виділити три типологічні групи регіонів з різними соціально-економічними профілями (див. Таблицю 4.5. та Таблицю 4.6.). Повні результати кластерного аналізу, включно з підсумковими центрами кластерів, результатами дисперсійного аналізу та належністю регіонів до кластерів, наведено в Додатках 7-8.

Типологія регіонів за результатами кластерного аналізу (2015 р.)

Кластер	К-сть регіонів	Регіони	Середня явка (%)
Кластер 1	4	Івано-Франківська, Київська, Одеська, Харківська	47,25
Кластер 2	17	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	48,51
Кластер 3	2	Дніпропетровська, м. Київ	42,43

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Типологія 2015 р.:

Кластер 1: «Регіони-реципієнти з розвиненою економікою» (4 області: Івано-Франківська, Київська, Одеська, Харківська). Характеризується середньою зарплатою, найнижчим безробіттям, найбільшим міграційним приростом і низькою ЕКП. Середня явка становить 47,25%.

Кластер 2: «Периферійні регіони» (17 областей). Нижча зарплата, вище безробіття, нижча урбанізація, вища ЕКП, міграційний відтік. Середня явка – 48,51%, найвища серед трьох кластерів.

Кластер 3: «Великі індустріальні та адміністративні центри» (2 області: Дніпропетровська та м. Київ). Найвища зарплата, найвища урбанізація, найбільший міграційний приплив, найнижча ЕКП. Середня явка становить 42,43%, що є найнижчою серед трьох кластерів.

Типологія регіонів за результатами кластерного аналізу (2020 р.)

Кластер	К-сть регіонів	Регіони	Середня явка (%)
Кластер 1	2	Дніпропетровська, м. Київ	34,29
Кластер 2	19	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	38,13
Кластер 3	2	Київська, Харківська	34,50

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Типологія 2020 р.:

Кластер 1: «Великі індустріальні та адміністративні центри» (2 області: Дніпропетровська та м. Київ). Той самий профіль що і Кластер 3 у 2015 р. Середня явка становить 34,29%.

Кластер 2: «Периферійні регіони» (19 областей). Розширився порівняно з 2015 р., увібрав Івано-Франківську і Одеську. Середня явка – 38,13%.

Кластер 3: «Регіони з низьким безробіттям і низькою фрагментацією партій» (2 області: Київська, Харківська). Області виокремилися в окремий кластер у 2020 р. через суттєве зниження безробіття і значне падіння ЕКП порівняно з 2015 р., що відображає зміни у партійному представництві цих регіонів після виборів 2020 р. Середня явка становить 34,50%.

Порівняння середньої явки за кластерами показує, що найнижчі значення в обох роках мають великі індустріальні та адміністративні

центри, тоді як периферійні регіони виявляють вищу середню явку. Інтерпретація цієї закономірності подана в підрозділі 4.3.

4.3. Перевірка гіпотез і динаміка чинників електоральної участі між 2015 і 2020 рр.

Цей підрозділ узагальнює результати кількісного аналізу через призму дослідницьких гіпотез і аналізує динаміку чинників електоральної участі між двома виборчими циклами.

Гіпотези Г1 (чим вища зарплата, тим вища явка) і Г3 (чим вища урбанізація, тим вища явка) не підтверджуються в межах цієї вибірки: обидві змінні демонструють від'ємний зв'язок із явкою, що суперечить прямолінійному прогнозу ресурсної моделі. При цьому якщо для зарплати зв'язок є незначущим і лише тенденційним, то для урбанізації він є статистично значущим і стабільним в обох роках ($r=-0,606$, $p=0,002$ у 2015; $r=-0,595$, $p=0,003$ у 2020). Регресійний аналіз підтверджує цей результат: урбанізація пояснює 36,7% варіації явки у 2015 р. і 35,4% у 2020 р. Таким чином, гіпотеза Г3 не лише не підтверджується, а й спростовується на статистично значущому рівні, адже вищий рівень урбанізації стійко асоціюється з нижчою явкою.

Гіпотеза Г2 (чим вище безробіття, тим нижча явка) також не підтверджується: безробіття має позитивну кореляцію з явкою в обох роках ($r=+0,279$ у 2015, $r=+0,248$ у 2020), хоча й незначущу. Напрямок зв'язку є протилежним до очікуваного, що узгоджується з теоретичним механізмом відносної депривації, описаним у підрозділі 1.2: вищий рівень безробіття може стимулювати, а не пригнічувати електоральну участь через мобілізацію невдоволення. Однак через незначущість зв'язку цей висновок має лише попередній характер.

Гіпотеза Г4 про можливий зв'язок між рівнем фрагментації партійного представництва в регіоні та електоральною участю не підтвердилася. Кореляційний аналіз не виявив статистично значущих зв'язків між ефективною

кількістю партій і явкою ні у 2015 р., ні у 2020 р. Додаткова перевірка можливого довгострокового впливу фрагментації партійного представництва також не дала підстав для підтвердження гіпотези: зв'язок між ЕКП 2015 р. та явкою на наступних місцевих виборах 2020 р. є статистично незначущим ($r=0,226$; $p=0,300$). Таким чином, результати дослідження не підтверджують припущення про те, що вища фрагментація партійного представництва сприяє зростанню електоральної активності на регіональному рівні.

Узагальнюючи результати перевірки гіпотез: жодна з гіпотез ресурсної моделі та інституційного підходу не підтвердилася в очікуваному напрямі. Єдиним стабільним статистично значущим чинником, пов'язаним із явкою, виявилася урбанізація, причому характер цього зв'язку виявився протилежним до теоретичних очікувань. Це є центральним емпіричним результатом дослідження.

Кореляція між зміною явки і явкою 2015 р. становить $r=-0,721$ ($p<0,001$) і є найсильнішим зв'язком у всьому аналізі. Регіони з вищою явкою у 2015 р. втратили більше відсоткових пунктів до 2020 р. Водночас жодна із соціально-економічних або інституційних змінних не має значущого зв'язку зі зміною явки, що означає що динаміка падіння участі між виборами не пов'язана з економічними чи інституційними характеристиками регіонів, що свідчить про сильний зв'язок динаміки падіння явки з вихідним рівнем електоральної активності регіонів.

Кореляція між явкою 2015 і явкою 2020 становить $r=0,891$ ($p<0,001$) – це надзвичайно сильний зв'язок. Регіони, які були лідерами за явкою у 2015 р., переважно залишилися лідерами і у 2020 р., а регіони з нижчою явкою зберегли свої позиції (див. Рис. 4.1.). Хоча явка знизилася в усіх регіонах, це не призвело до суттєвої зміни регіональної структури електоральної участі.

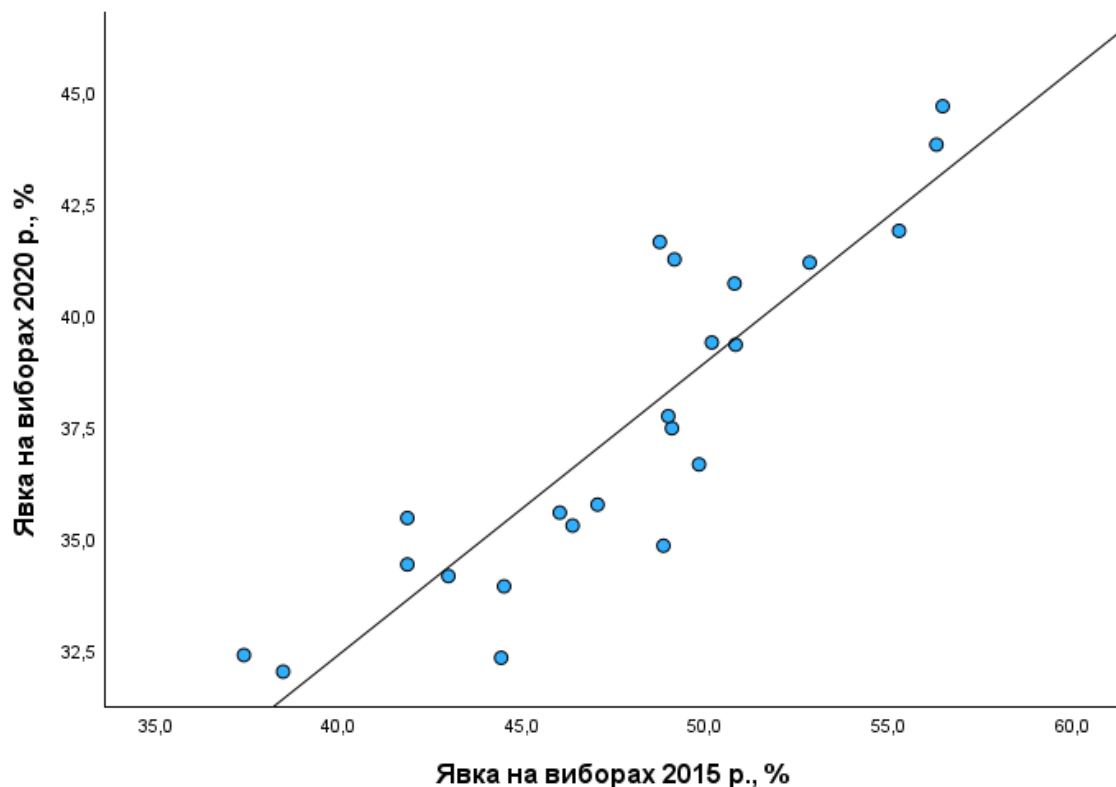

Рис. 4.1. Зв'язок між рівнем явки на місцевих виборах 2015 та 2020 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

На рисунку простежується чіткий позитивний зв'язок між показниками явки у двох виборчих циклах. Близьке розташування більшості регіонів до лінії тренду свідчить про те, що міжрегіональні відмінності електоральної участі мали стійкий характер і відтворювалися в обох часових зрізах.

Для додаткової ілюстрації цієї тенденції на рис. 4.2. представлено діаграму переходів регіонів між групами явки у двох виборчих циклах. Вона показує, що більшість регіонів зберегли своє місце у групах низької, середньої або високої явки, а переміщення між групами відбувалися відносно рідко.

Рис. 4.2. Переходи регіонів між групами електоральної активності у 2015 та 2020 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Результати кластерного аналізу підсилюють цей висновок. У обох роках великі індустріальні та адміністративні центри (Дніпропетровська і м. Київ) мають найнижчу середню явку попри найвищі показники зарплати й урбанізації, тоді як периферійні регіони з нижчими економічними показниками демонструють вищий рівень явки. Склад кластерів між роками частково змінився, зокрема Київська і Харківська виокремилися в окремий кластер у 2020 р., однак загальна логіка розподілу збереглася.

Сукупні результати кількісного аналізу вказують на те, що в українському регіональному контексті вища соціально-економічна ресурсність не супроводжується вищою електоральною участю. Навпаки, урбанізовані та економічно розвиненіші регіони характеризуються нижчою явкою на місцевих виборах. Це суперечить прогнозу ресурсного підходу, відповідно до якого вищі доходи, кращий доступ до інформації та ширші можливості для громадянської активності мали б сприяти більшій політичній залученості.

Одним із можливих пояснень є логіка соціального капіталу, запропонована Р. Патнемом, згідно з якою великі міста часто характеризуються нижчим рівнем локальної інтегрованості та слабшими горизонтальними зв'язками між мешканцями. Водночас в контексті України це може пояснюватися й іншими чинниками. По-перше, у великих містах місцеві вибори нерідко сприймаються як менш значущі через більшу дистанцію між громадянами та органами місцевої влади, тоді як у невеликих громадах наслідки виборів є більш відчутними для повсякденного життя. По-друге, суттєву роль може відігравати невідповідність між виборчими списками та реальним складом електорату в урбанізованих регіонах. Великі міста є основними центрами внутрішньої трудової міграції, і значна частина зареєстрованих виборців фактично проживає в інших регіонах, не змінюючи місця реєстрації. Це штучно завищує знаменник при розрахунку явки і систематично занижує її показник саме в найбільш урбанізованих областях. Цей механізм є суто технічним, але може пояснювати частину спостережуваного від'ємного зв'язку незалежно від реальних мотивів поведінки виборців.

Таким чином, від'ємний зв'язок між урбанізацією та явкою є статистично стійким результатом, однак його механізм залишається відкритим питанням, яке потребує подальших досліджень із залученням індивідуальних даних, показників локальної ідентичності та уточненої виборчої статистики.

Стабільність регіональної ієрархії явки між 2015 і 2020 рр. ($r=0,891$) свідчить про те, що відмінності в електоральній активності між регіонами мають структурний, а не ситуативний характер і не нівелюються навіть в умовах суттєвих інституційних змін, таких як децентралізація, а також зовнішніх загроз, таких як пандемія COVID-19. Пояснювальна сила урбанізації залишилася стабільною між роками ($R^2=0,367$ у 2015 і $R^2=0,354$ у 2020), що підтверджує її роль як стійкого структурного чинника електоральної участі на регіональному рівні в Україні.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження показали, що більшість класичних припущень ресурсної моделі не підтверджуються в українському регіональному контексті. Заробітна плата, безробіття, міграційний баланс і фрагментація партійного представництва не виявляють статистично значущого зв'язку з рівнем явки на місцевих виборах ні у 2015, ні у 2020 р. Таким чином, соціально-економічна ресурсність регіону сама по собі не є достатнім поясненням міжрегіональних відмінностей електоральної участі.

Єдиним стабільним статистично значущим чинником, пов'язаним із явкою, виявився рівень урбанізації. У 2015 р. кореляція між урбанізацією і явкою становила $r=-0,606$ ($p=0,002$), у 2020 р. $r=-0,595$ ($p=0,003$). Регресійний аналіз підтвердив стійкий негативний зв'язок: більш урбанізовані регіони характеризувалися нижчим рівнем участі у місцевих виборах. Урбанізація пояснювала близько третини міжрегіональної варіації явки в обох роках. Цей результат суперечить прямолінійному прогнозу ресурсного підходу, відповідно до якого економічно розвиненіші та урбанізованіші регіони мали б демонструвати вищий рівень політичної участі. Результати кластерного аналізу додатково підтвердили цей висновок: регіони з найвищим рівнем урбанізації та економічної ресурсності, насамперед м. Київ і Дніпропетровська область, стабільно характеризувалися нижчою електоральною активністю порівняно з менш урбанізованими регіонами.

Отримані результати дозволяють припустити, що для регіональної електоральної участі в Україні важливішими є не матеріальні ресурси населення, а ступінь його локальної інтегрованості. У менш урбанізованих регіонах місцеві вибори можуть сприйматися як більш значущі для повсякденного життя громадян, а зв'язок між громадянами та місцевою владою – тіснішим. Натомість у великих містах населення може бути більш мобільним, соціальні зв'язки слабшими, а громадяни мають більше альтернативних способів громадянської участі, що може знижувати їхню зацікавленість у місцевих виборах.

Водночас частина виявленого зв'язку може пояснюватися і особливостями обліку виборців. Великі міста є центрами внутрішньої міграції, тому частина громадян фактично проживає поза місцем офіційної реєстрації. Це може призводити до заниження офіційних показників явки в найбільш урбанізованих регіонах.

Аналіз динаміки між 2015 і 2020 рр. показав, що явка знизилася в усіх регіонах України, однак інтенсивність падіння була нерівномірною. Водночас регіональна ієрархія електоральної активності залишилася стабільною: регіони, які характеризувалися високою явкою у 2015 р., залишилися відносно активнішими й у 2020 р. Сильна кореляція між явкою 2015 і 2020 рр. ($r=0,891$; $p<0,001$) свідчить про структурний характер міжрегіональних відмінностей політичної участі, які не нівелювалися навіть в умовах децентралізації та пандемії COVID-19.

Окремої уваги потребує дослідження трансформації форм політичної участі в умовах повномасштабного вторгнення 2022–2025 рр. Запровадження воєнного стану унеможливило проведення місцевих виборів і перервало електоральний ряд спостережень. Разом із тим, громадянська активність не зникла, вона трансформувалася у позаелекторальні форми. Поширення волонтерської діяльності, благодійних ініціатив, громадської самоорганізації та підтримки сектору безпеки свідчить про збереження високого мобілізаційного потенціалу українського суспільства. Таким чином, в умовах війни політична участь дедалі більше проявляється не через виборчі процедури, а через практики громадянської взаємодії та колективної дії.

Водночас результати дослідження слід інтерпретувати з урахуванням певних обмежень. Невелика кількість спостережень та відсутність показників соціального капіталу, довіри і локальної ідентичності не дозволяють повною мірою пояснити механізми формування регіональних відмінностей політичної участі.

Окремого вивчення потребують причини стійких міжрегіональних відмінностей політичної участі, які зберігалися попри зміну виборчих циклів,

децентралізаційні реформи та загальне зниження явки. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз ролі локальної ідентичності, соціального капіталу, довіри до інституцій та особливостей політичної культури регіонів у формуванні електоральної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М. та ін. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. посіб. Київ, 2017. URL: <https://surl.lu/jjwqjx>
2. Громадянське суспільство України в умовах війни : звіт з комплексного соціологічного дослідження. Київ : КМІС, ІСАР «Єднання», 2024. URL: <https://surl.li/vnrlun>
3. Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр. : звіт щодо комплексного соціологічного дослідження. Київ : ІСАР «Єднання», КМІС, 2025. URL: https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/25/10/29/zvit_UA_Hromadianske_suspiilstvo_v%20umovakh_viny_2022-2025.pdf
4. Державна служба статистики України. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) по регіонах (річні дані). URL: <https://data.gov.ua/dataset/324841ad-9c5f-4817-8c6e-a633c711d4e3/resource/72318801-b324-41c0-9c3e-20ba3c79ee90>
5. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 р. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/zb_nas_14.pdf
6. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 р. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf
7. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2023 роках. 18 груд. 2023 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>
8. Котенко Я. В., Ткачук А. Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ЮСТОН, 2018. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/451/web_book_Lokalna_identic_h-PRN_148x210_2-e-v.pdf

9. Мацієвський Ю. В., Лебедюк В. М. Як писати наукові роботи з політології? : навчальний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 148 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/posibnyk_Lebediuk_1-5_148%20pages.pdf
10. Мешканці Харківської області голосують активніше, ніж виборці в Харкові (явка по районах). KHARKIV Today. 25 жовт. 2020 р. URL: <https://2day.kh.ua/ua/news/meshkanci-kharkivskoi-oblasti-golosuyut-aktivnishe-nizh-viborci-v-kharkovi-yavka-po-rayonakh>
11. Міграційний профіль України 2011–2015. Київ : Державна міграційна служба України, 2016. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf
12. Міграційний профіль України 2020. Київ : Державна міграційна служба України, 2021. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf
13. Місцеві вибори: проміжні підсумки спостереження ОПОРИ. Громадянська мережа ОПОРА. 26 жовт. 2015 р. URL: <https://oporaua.org/vybory/9865-miscevi-vybory-promizhni-pidsumky-sposterezhennja-opory-9707>
14. Олійник В. Місцеві петиції. Чи вдається жителям впливати на місцеву владу? Рух ЧЕСНО. 15 груд. 2023 р. URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>
15. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). Центр Разумкова. 26 лип. 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023>
16. Позитивні результати бюджетної децентралізації вже помітні. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/en/news/225?page=224>

17. Постмайданна благодійність і волонтерство – 2015: результати соцдослідження. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/postmaydanna-blagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya>
18. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28 груд. 2014 р. № 79-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 груд. 2014 р. № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>
20. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
21. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
22. Про реформу. Децентралізація : офіційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>
23. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квіт. 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
24. Реєстр волонтерів виріс у 1,5 рази цього року. Опендатабот. 05 груд. 2024 р. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-2024>
25. Рейтинг регіонів за Індексом місцевого благополуччя та міграційні настрої: 2024. Rating Lab. URL: <https://ratinglab.org/research/pershiy-rejting-regioniv-ukrayini-za-Indeksom-miscevogo-blagopoluchchya>
26. Середня заробітна плата (2015). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2015/>

27. Середня заробітна плата (2020). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2020/>
28. Староста. Децентралізація : офіційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://decentralization.ua/starosta>
29. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. посіб. / О. В. Берданова та ін. Київ, 2017.
30. Харків і кілька районів області віднесли до червоної зони COVID-19. Суспільне Харків. 15 жовт. 2020 р. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/71305-harkiv-i-kilka-rajoniv-oblasti-vidnesli-do-cervonoj-zoni-covid-19/>
31. Центральна виборча комісія. Зведена інформація про кількість виборців, які отримали бюлетені на виборчих дільницях станом на 26.10.2015 09:55. Звіт № 1330. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/yavka_po_reg_vm_2015.pdf
32. Центральна виборча комісія України. Результати виборів депутатів обласних рад 25 жовтня 2015 р. URL: https://cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm003pt001f01=100pt00_t001f01=100.html
33. Центральна виборча комісія України. Результати виборів депутатів обласних рад 25 жовтня 2020 р. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm002pt001f01=695pt00_t001f01=695.html
34. Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88 %. Юридика газета. 26 жовт. 2020 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yavka-viborciv-na-miscevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688-.html>
35. Arends H., Brik T., Herrmann B., Roesel F. Decentralization and trust in government: Quasi-experimental evidence from Ukraine // Journal of Comparative Economics. 2023. Vol. 51, Issue 4. P. 1356–1365. DOI: 10.1016/j.jce.2023.08.002. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2023.08.002>

36. Barnes S. H., Kaase M. et al. Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies. Beverly Hills : Sage Publications, 1979. 607 p. URL: https://ia601500.us.archive.org/32/items/in.ernet.dli.2015.121393/2015.121393.Political-Action-Mass-Participation-In-Five-Western-Democracies_text.pdf
37. Barrington L. W., Herron E. S. One Ukraine or Many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences // Nationalities Papers. 2004. Vol. 32, Issue 1. P. 53–86. URL: <https://www.marquette.edu/political-science/directory/documents/barrington-one-ukraine.pdf>
38. Bennett W. L., Segerberg A. The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. URL: <https://scispace.com/papers/the-logic-of-connective-action-digital-media-and-the-4mss1a1jn0>
39. Brady H. E., Verba S., Schlozman K. L. Beyond SES: A Resource Model of Political Participation // American Political Science Review. 1995. Vol. 89, No. 2. P. 271–294. DOI: 10.2307/2082425. URL: <https://doi.org/10.2307/2082425>
40. Dalton R. J. The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Politics. Revised ed. Washington, D.C. : CQ Press, 2008. 256 p. URL: https://archive.org/details/isbn_2901604265568/page/n9/mode/2up
41. Gurr T. R. Why Men Rebel. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1970. 421 p. URL: <https://archive.org/details/whymenrebel00gur>
42. Hochschild J. Practical Politics and Voice and Equality. Review of Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics by Verba S., Schlozman K. L., Brady H. E. // American Political Science Review. 1997. Vol. 91, No. 2. P. 425–427. URL: <https://dash.harvard.edu/bitstreams/7312037c-7949-6bd4-e053-0100007fdf3b/download>
43. Katchanovski I. Regional Political Divisions in Ukraine in 1991–2006 // Nationalities Papers. 2006. Vol. 34. No. 5. P. 507–532. URL: https://www.researchgate.net/publication/233063606_Regional_Political_Divisions_in_Ukraine_in_1991-2006

44. Krasynska S., Martin E. The Formality of Informal Civil Society: Ukraine's EuroMaidan // VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. 2017. Vol. 28. P. 420–449. URL: https://www.researchgate.net/publication/309844028_The_Formality_of_Informal_Civil_Society_Ukraine's_EuroMaidan
45. Milbrath L. W. Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics? Chicago : Rand McNally, 1965. 195 p. URL: <https://archive.org/details/politicalpartici0000milb/page/n1/mode/2up>
46. Norris P. Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. DOI: 10.1017/CBO9780511610073. URL: https://www.researchgate.net/publication/245862430_Democratic_Phoenix_Reinventing_Political_Activism
47. OECD. Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2018. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/06/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_g1g8e51c/9789264301436-en.pdf
48. OECD. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. OECD Multi-level Governance Studies. Paris : OECD Publishing, 2022. DOI: 10.1787/63a6b479-en. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63099658/63a6b479-en.pdf
49. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital // Journal of Democracy. 1995. Vol. 6, No. 1. P. 65–78. URL: https://www.csun.edu/~rdavids/350fall08/350readings/Putnam_Bowling_Alone.pdf
50. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Revised and Updated ed. New York : Simon & Schuster, 2000. 544

- p. URL: <https://www.perlego.com/book/1209282/bowling-alone-revised-and-updated-the-collapse-and-revival-of-american-community>
51. Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press, 1994. 280 p. URL: <https://www.perlego.com/book/733874/making-democracy-work-civic-traditions-in-modern-italy>
52. Romanova V., Umland A. Ukraine's Decentralization Reforms Since 2014: Initial Achievements and Future Challenges. London : Chatham House, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf>
53. Tarrow S. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 271 p. URL: <https://archive.org/details/powerinmovements0000tarr>
54. Verba S., Nie N. H. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York : Harper & Row, 1972. 428 p. URL: <https://archive.org/details/participationina0000verb/page/90/mode/2up>
55. Verba S., Nie N. H., Kim J.-O. Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. 394 p. URL: https://archive.org/details/participationpol0000verb_t1x3
56. Worschech S. New Civic Activism in Ukraine: Building Society from Scratch? // Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2017. No. 3. P. 23–45. URL: <https://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/119984>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Ефективна кількість партій в обласних радах України за результатами місцевих виборів 2015 та 2020 років

Область	Ефективна кількість партій, 2015 р.	Ефективна кількість партій, 2020 р.
Вінницька	5,46	3,52
Волинська	5,63	5,12
Дніпропетровська	4,44	5,79
Житомирська	6,26	8,29
Закарпатська	4,9	7,45
Запорізька	4,91	5,65
Івано-Франківська	5,17	5,66
Київська	6,39	4,46
Кіровоградська	6,11	5,87
Львівська	7,08	5,94
Миколаївська	5,51	5,01
Одеська	5,02	5,7
Полтавська	8,91	6,73
Рівненська	4,86	6,42
Сумська	6,65	5,49
Тернопільська	5,82	5,35
Харківська	4,01	3,94
Херсонська	5,69	6,08
Хмельницька	6,3	6,28
Черкаська	6,81	5,26

Чернівецька	7,47	7,53
Чернігівська	6,28	6,15
м.Київ	3,69	5,6

Джерело: розраховано авторкою за формулою Лааксо–Таагепери на основі розподілу мандатів в обласних радах 2015 та 2020 рр. за даними Центральної виборчої комісії України.

База даних дослідження

Область	Явка 2015,%	Явка 2020,%	Зміна явки, в.п	Зарплата 2015, грн	Зарплата 2020, грн	Безробіття 2015 р., %	Безробіття 2020 р., %	Міське нас. 2015, %	Міське нас. 2020, %	ЕКП 2015	ЕКП 2020	Приріст насел. 2015 р.	Приріст насел. 2020 р.
Вінницька	50,18	39,39	-10.79	3790	11176	8.9	10.7	50,25	51,38	5,46	3,52	686	-2400
Волинська	55,29	41,89	-13.40	3619	9861	9.8	12.5	51,86	52,22	5,63	5,12	119	-128
Дніпропетровська	42,99	34,16	-8.83	4676	12201	7.2	8.6	83,52	83,91	4,44	5,79	-1351	-632
Житомирська	49,09	37,47	-11.62	3638	10115	11.3	10.9	58,53	59,12	6,26	8,29	-1280	-656
Закарпатська	49,16	41,25	-7.91	3753	11072	9.2	10.6	36,77	37,09	4,9	7,45	-1651	-409
Запорізька	44,51	33,93	-10.58	4554	12158	9.7	10.7	76,95	77,33	4,91	5,65	-797	-2021
Івано-Франківська	52,85	41,18	-11.67	3702	10741	8.4	8.4	43,22	44,20	5,17	5,66	1901	396
Київська	49,83	36,66	-13.17	4487	12905	6.4	6.9	61,75	62,07	6,39	4,46	11225	24762
Кіровоградська	46,38	35,29	-11.09	3694	10277	11.4	12.7	62,52	63,24	6,11	5,87	-688	-2405
Львівська	56,31	43,82	-12.49	3952	10862	8.2	7.6	60,49	60,97	7,08	5,94	1335	864
Миколаївська	38,48	32,02	-6.46	4332	12082	8.9	10.7	67,89	68,44	5,51	5,01	206	-1336

Одеська	41,87	35,46	-6.41	4234	10697	6.5	7.1	66,44	67,03	5,02	5,7	986	5131
Полтавська	48,99	37,74	-11.25	4278	11393	12.1	12.0	61,34	62,35	8,91	6,73	990	523
Рівненська	50,83	39,34	-11.49	3884	10706	9.9	9.3	47,31	47,49	4,86	6,42	-782	-1117
Сумська	46,03	35,58	-10.45	3835	10256	10.1	9.4	68,13	69,15	6,65	5,49	-974	-1826
Тернопільська	56,48	44,68	-11.80	3279	10138	11.8	11.5	44,17	45,29	5,82	5,35	250	-150
Харківська	44,43	32,33	-12.10	4053	10391	7.1	6.2	80,31	81,04	4,01	3,94	4981	2843
Херсонська	37,41	32,39	-5.02	3429	10010	10.2	11.3	60,97	61,33	5,69	6,08	-301	-1799
Хмельницька	50,8	40,71	-10.09	3686	10316	10.2	9.9	55,83	57,09	6,3	6,28	-174	214
Черкаська	47,06	35,76	-11.30	3670	10534	9.8	9.5	56,44	56,70	6,81	5,26	-188	-333
Чернівецька	48,86	34,84	-14.02	3362	9926	9.3	8.9	42,48	43,20	7,47	7,53	996	-523
Чернігівська	48,76	41,64	-7.12	3662	9966	10.7	11.9	63,85	65,19	6,28	6,15	155	-999
м.Київ	41,87	34,42	-7.45	7063	17494	7.0	6.8	100,00%	100,00%	3,69	5,6	13462	241

Примітка. До бази даних включено 22 області України та м. Київ (N = 23). Донецьку і Луганську області виключено через неповноту та непорівнянність даних, АР Крим і м. Севастополь – через окупацію.

Джерело: складено авторкою на основі даних Центральної виборчої комісії України, Державної служби статистики України, Державної міграційної служби України та власних розрахунків ефективної кількості партій.

Кореляційна матриця змінних дослідження за 2015 р.

Correlations

		turnout_2015	turnout_change	salary_2015	unemployment_2015	urban_share_2015	enp_2015	migration_net_per100k_2015
turnout_2015	Pearson Correlation	1	-,721***	-,398	,279	-,606**	,338	-,018
	Sig. (2-tailed)		<,001	,060	,198	,002	,115	,936
	N	23	23	23	23	23	23	23
turnout_change_pp	Pearson Correlation	-,721***	1	,283	-,116	,345	-,359	-,173
	Sig. (2-tailed)	<,001		,191	,597	,107	,093	,431
	N	23	23	23	23	23	23	23
salary_2015	Pearson Correlation	-,398	,283	1	-,514*	,780***	-,436*	,569**
	Sig. (2-tailed)	,060	,191		,012	<,001	,038	,005
	N	23	23	23	23	23	23	23
unemployment_2015	Pearson Correlation	,279	-,116	-,514*	1	-,414*	,540**	-,588**

	Sig. (2-tailed)	,198	,597	,012		,050	,008	,003
	N	23	23	23	23	23	23	23
urban_share_2015	Pearson Correlation	-,606**	,345	,780***	-,414*	1	-,389	,338
	Sig. (2-tailed)	,002	,107	<,001	,050		,066	,115
	N	23	23	23	23	23	23	23
enp_2015	Pearson Correlation	,338	-,359	-,436*	,540**	-,389	1	-,106
	Sig. (2-tailed)	,115	,093	,038	,008	,066		,629
	N	23	23	23	23	23	23	23
migration_net_per100k_2015	Pearson Correlation	-,018	-,173	,569**	-,588**	,338	-,106	1
	Sig. (2-tailed)	,936	,431	,005	,003	,115	,629	
	N	23	23	23	23	23	23	23

***. Correlation is significant at the 0.001 level (2-tailed). **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). *. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Примітка. Зелений колір позначає позитивний зв'язок між змінними, червоний – негативний. Білий колір означає відсутність або дуже слабкий лінійний зв'язок між змінними.

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Кореляційна матриця змінних дослідження за 2020 р.

Correlations

		turnout_2020	turnout_change	salary_2020	unemployment_2020	urban_share_2020	enp_2020	migration_net_per100k_2020
turnout_2020	Pearson Correlation	1	-,328	-,292	,248	-,595**	,135	,006
	Sig. (2-tailed)		,127	,176	,255	,003	,540	,978
	N	23	23	23	23	23	23	23
turnout_change_pp	Pearson Correlation	-,328	1	,246	,073	,345	,048	-,260
	Sig. (2-tailed)	,127		,257	,742	,107	,827	,232
	N	23	23	23	23	23	23	23
salary_2020	Pearson Correlation	-,292	,246	1	-,426*	,644***	-,187	,263
	Sig. (2-tailed)	,176	,257		,043	<,001	,394	,226
	N	23	23	23	23	23	23	23
unemployment_2020	Pearson Correlation	,248	,073	-,426*	1	-,374	,257	-,488*
	Sig. (2-tailed)	,255	,742	,043		,079	,237	,018
	N	23	23	23	23	23	23	23
urban_share_2020	Pearson Correlation	-,595**	,345	,644***	-,374	1	-,289	,039

	Sig. (2-tailed)	,003	,107	<,001	,079		,181	,861
	N	23	23	23	23	23	23	23
enp_2020	Pearson Correlation	,135	,048	-,187	,257	-,289	1	-,258
	Sig. (2-tailed)	,540	,827	,394	,237	,181		,234
	N	23	23	23	23	23	23	23
migration_net_per100k_2020	Pearson Correlation	,006	-,260	,263	-,488*	,039	-,258	1
	Sig. (2-tailed)	,978	,232	,226	,018	,861	,234	
	N	23	23	23	23	23	23	23

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

***. Correlation is significant at the 0.001 level (2-tailed).

Примітка. Зелений колір позначає позитивний зв'язок між змінними, червоний – негативний. Білий колір означає відсутність або дуже слабкий лінійний зв'язок між змінними.

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Параметри моделі простої лінійної регресії для 2015 р.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,606 ^a	,367	,337	4,183384567206403

a. Predictors: (Constant), urban_share_2015

ANOVA^a

	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	212,911	1	212,911	12,166	,002 ^b
	Residual	367,515	21	17,501		
	Total	580,426	22			

a. Dependent Variable: turnout_2015

b. Predictors: (Constant), urban_share_2015

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	60,636	3,794		15,984	<,001
	urban_share_2015	-,211	,061	-,606	-3,488	,002

a. Dependent Variable: turnout_2015

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Параметри моделі простої лінійної регресії для 2020 р.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,595 ^a	,354	,323	3,102234428781345

a. Predictors: (Constant), urban_share_2020

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	110,517	1	110,517	11,484	,003 ^b
	Residual	202,101	21	9,624		
	Total	312,618	22			

a. Dependent Variable: turnout_2020

b. Predictors: (Constant), urban_share_2020

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	46,918	2,860		16,403	<,001
	urban_share_2020	-,153	,045	-,595	-3,389	,003

a. Dependent Variable: turnout_2020

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Повні результати кластерного аналізу 2015 р.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
salary_2015	,12002	-,31244	2,41565
unemployment_2015	-1,32775	,46862	-1,32775
urban_share_2015	,13700	-,27884	2,09614
enp_2015	-,55565	,30478	-1,47933
migration_net_per100k_2015	1,11468	-,36875	,90498

ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
salary_2015	6,694	2	,431	20	15,545	<,001
unemployment_2015	7,155	2	,384	20	18,611	<,001
urban_share_2015	5,092	2	,591	20	8,619	,002
enp_2015	3,595	2	,740	20	4,856	,019
migration_net_per100k_2015	4,460	2	,654	20	6,819	,006

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Повні результати кластерного аналізу 2020 р.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
salary_2020	2,30579	-,27826	,33770
unemployment_2020	-1,06159	,28638	-1,65902
urban_share_2020	2,08016	-,29098	,68413
enp_2020	-,09247	,16466	-1,47185
migration_net_per100k_2020	-,07939	-,23501	2,31197

ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
salary_2020	6,166	2	,483	20	12,757	<,001
unemployment_2020	4,658	2	,634	20	7,346	,004
urban_share_2020	5,599	2	,540	20	10,368	<,001
enp_2020	2,432	2	,857	20	2,839	,082
migration_net_per100k_2020	5,876	2	,512	20	11,468	<,001

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.

Належність регіонів до кластерів за результатами кластерного аналізу

2015 р.

2020 р.

Область	Кластер	Область	Кластер
Вінницька	2	Вінницька	2
Волинська	2	Волинська	2
Дніпропетровська	3	Дніпропетровська	1
Житомирська	2	Житомирська	2
Закарпатська	2	Закарпатська	2
Запорізька	2	Запорізька	2
Івано-Франківська	1	Івано-Франківська	2
Київська	1	Київська	3
Кіровоградська	2	Кіровоградська	2
Львівська	2	Львівська	2
Миколаївська	2	Миколаївська	2
Одеська	1	Одеська	2
Полтавська	2	Полтавська	2
Рівненська	2	Рівненська	2
Сумська	2	Сумська	2
Тернопільська	2	Тернопільська	2
Харківська	1	Харківська	3
Херсонська	2	Херсонська	2
Хмельницька	2	Хмельницька	2
Черкаська	2	Черкаська	2
Чернівецька	2	Чернівецька	2
Чернігівська	2	Чернігівська	2
м. Київ	3	м. Київ	1

Джерело: розраховано авторкою у програмі SPSS на основі даних дослідження.